

BONFINIUSNAK

MINT

TÖRTÉNETÍRÓNAK JELLEMZÉSE

ÉS

MŰVE KÚTFŐINEK KIMUTATÁSA

S

BIRÁLATI MÉLTATÁSA.

IRTA

HELMÁR ÁGOST.

A M. Tud. Akadémia által jutalmazott pályamű.

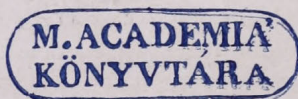
770
2

BUDAPEST, 1876.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

277095

ELŐSZÓ.

Bonfinius ¹⁾, kinek legnagyobb műve értekezésünk tárgyát képezi, született 1441-ben az egyházi állam Ascoli nevű helységében; először Recanatiban mint a széptudományok, később Rómában mint az ékesszólás tanára működött ²⁾, de Heltai ³⁾ állítása szerint szegény maradván és Corvin Mátyásnak a tudósok iránt tanúsított bőkezősége által csábítva, eljött az 1486-iki év vége felé Austriába, hol Mátyás akkor tartózkodott. E megérkezésről és fogadtatásról Bonfinius maga értesít a IV. decas 7. könyvében; ezért és mivel az író ezen szavai őt mint nem igen szerény embert jellemzik, ide betoldom az illető sorokat. »*Paucis ante diebus Antonius Bonfinis civis asculanus e picenti agro Corvini regis nomine (én ugyan főnebb azt mondtam: bőkezősége által) succensus, Rhetiam* ⁴⁾ *venit, ubi cum regem et Beatricem adhibuisset, varia librorum, quae nuper ediderat, volumina detulit. Tria regi dicaverat: *Hermogenem et Herodianum*, quos e graeco in latinum ipse traduxerat, atque brevem *de corvinae domus origine libellum*. Reginae duo: alternum *de virginitate et pudicitia conjugali*, *de historia asculana* alterum. Unum autem *epigrammaton libellum* Joanni Corvino inscripserat, cum haud injucunda, inutilique praefatione: ubi de instituendo novo principe agebatur. Cum in castris ista volumina rex avidè lectitasset, *scriptoris admiratus ingenium*, quia nondum hominem noverat, calend. januar. accitis omnibus aulicorum*

¹⁾ Az író magát művében »Bonfinis«-nak nevezi.

²⁾ Flegler, Zur Würdigung der ungar. Geschichtschreibung: Hist. Zeitschrift von Sybel 17. köt. 336. l.

³⁾ Chronika az magyaroknak dolgairól: előszó Bonfiniusról.

⁴⁾ A mai Rötz vagy Retz Alsó-Austriában, Znaimtól DDN-ra.

ordinibus et legatis, Viennae orantem Antonium intentus auscultavit; adductosque in medium libros omnes, cunctis proceribus et pontificibus lectitandos dedit. Postulanti missionem abnegavit: nec parvo quidem picentem rhetorem salario conduxit, faustaeque Beatrici legere et *pro arbitratu suo* scribere multa jussit: nec non castra sequi praeceperat, scriptoribus et philosophantibus inimica. Quod cum ille invitus facere cogeretur, ne ingrato in castrensi tumultu, molestiaque ocio uteretur, oblatum sibi *Philostratum* tribus mensibus in latinum transtulit.« (659. l.)¹⁾ E helyen nemcsak fogadtatásáról, hanem alkalmaztatásáról és irodalmi működéséről is tudósítja az olvasót. Az itt felsorolt műveken kívül a IV. decas 6. könyvében még egy másikat is említ: »... *architectura*, quam tribus mensibus Ant. Bonfinis in latinam e materna lingua traduxerat.« (656. l.) Összes műveinek kimutatását egy régi dissertatióban találjuk.²⁾

Legterjedelmesebb műve az, melylyel a jelen dolgozatban tüzetesen foglalkozom; e mű tartalmazza először a hunok, ezután a magyarok történetét a legrégibb időktől kezdve II. Ulászló kormányzatának hatodik évéig; keletkezéséről Bonfin maga nyújtja nekünk a legjobb és leghitelesebb tájékozást. A II. Ulászlóhoz intézett praefatióban azt mondja: »Nam Unnorum historiam ... a Matthia rege mihi delegatum et paulo ante ejus obitum injunctam, ut conscriberem, ab origineque mundi ad haec usque tempora, quaecunque memoratu digna intercessere, memoriae traderem, jussu tuo factum est.« E szerint tehát nemcsak »arbitratu suo« írt, hanem épen legnagyobb művét I. Mátyás és II. Ulászló királyok meghagyásából szerkesztette. Az ügyes olasz, ki megtudta nyerni Mátyás kegyét, Ulászlónál és ennek kegyenczeinél is bizonyosan annyira behizelegte magát, hogy el nem ejtették; s ezen utóbbi körülménynek köszönhetjük, hogy a Mátyásról szóló legértékesebb egykoru történeti mű valóban

¹⁾ A mikor jelen dolgozatban Bonfin művére hivatkozom, mindig a következő kiadást értem: Anton. Bonfinii rerum ungaricarum decades quatuor cum dimidia Basileae, ex officina Oporiana, 1568.

²⁾ Disputationem circul. de Ant. Bonf. sub praesid. Dan. Guili. Mollerii ... exhibet I. Chr. Stemler; Altorfii, 1698; a 10. §-ban.

létre jött, hogy Bonfinnt nem sodorta el a Mátyás utáni időknél romboló vihara. De a milyen kedvezők voltak még Mátyás halála után a viszonyok e mű elkészítésére, épen oly nem kedvezők voltak azok Ulászló idejében annak terjesztésére. Nagyon természetes, hogy Mátyás nem művelhetett csodát, hogy nem változtathatta át rögtön az egész nemzet jellemét — s így nem igen érdeklődtek a nemzet előkelői a Bonfin által szerkesztett mű és ennek sorsa iránt; annál kevésbé, mivel Mátyás után a politikai tusák foglalkodtatták a lelkeket és a tudományokkal való foglalkozásra sem időt nem engedtek, sem hajlamot nem gerjesztettek. Így történt, hogy Bonfin műve, azt lehetne mondani, teljesen feledésbe sülyedt. Szomorú példa arra, hogy Mátyás sok téren csaknem hiába és sikertelenül fáradozott a nemzeti műveltség és átalakítás érdekében, mert nem volt, ki az általa kijelölt pályán tovább haladott, ki az általa teremtetett műveket, ha nem is folytatta, de legalább ápolta és az enyészettől megóvta volna.

A véletlen szolgáltatott alkalmat művünk megmentésére és kiadására. Besztercei Brenner Márton, ki I. Ferdinánd idejében Bécsben tartózkodott, azon szomorú meggyőződésre jutott, hogy a magyaroknak a jelenben és multban véghezvitt nagyszerű tettei nincsenek még a dolog nagyszerűségének megfelelő alakban feljegyezve. Épen arról gondolkozott, miképen lehetne ezen hiányt pótolni, midőn barátja és pártolója Abstemius Ferencz, főesperes és székesfejérvári kanonok, Ferdinánd királyhoz jöven, őt is meglátogatta. Brenner aggodalmait és nézeteit kitará előtte, mire barátja megjegyzé, hogy a jelennek majd akad történetirója, s hogy a magyarok multját, a legrégibb időktől kezdve egészen Mátyás királyig, már megírta Bonfin Antal harmincz könyvben és hogy e mű kéziratban Istváni Pál birtokában van. Ezen meglepő hírre nagy öröm fogta el Brenner keblét és kérte barátját, iparkodnék, »*omnemque moveret lapidem*«, hogy ezen kincset kezökhez kaphassák. Istváni e kérelemnek legszívesebben engedett, azonnal átküldte a könyvet és Brennert a kiadásra felbátorította. A lemásolók, kik a könyvet a Budán tartott eredeti után írták volt le, tapasztalatlanságuknál fogva sok hibát csúsztattak be a szövegbe, de

Brenner nem akarván a kiadást javítás által elhalasztani, Bonfin nagy művét ezen hibákkal együtt kiadta Baselben 1543-ban ¹⁾. Fél századon át forgott az elenyészés veszélyében e sok tekintetben becses mű! Halljuk még, mit mond Brenner a rendelkezésére bocsátott kéziratról. A kézirat csak Mátyás koronáztatásáig terjed; Brenner nem tudja magának megmagyarázni, miért nem folytatta tovább művét Bonfin. A kéziratban sokféle kéz volt észrevehető, minek okát Brenner abban véli találni, hogy az eredetit lopva és mellékfoglalkozásként másolták le valamely püspök parancsára ²⁾. Mindezekből kiviláglik, hogy 1540 körül már nem tudták, még a történelmi irodalom pártolói sem véve ki, hová lett Bonfin művének sajátkezűleg írt példánya és hogy Brenner kezéhez csak egy és pedig hiányos és hibás másolat került. Ezen utóbbi kéziratról a 17. század vége felé azt hitték, hogy a bécsi császári könyvtárban létezik ³⁾. A Brenner-féle kiadás elterjedt Magyar- és Németországban. Ezen utóbbiban főleg a polgári rend annyira érdeklődött a magyarok hősies küzdelmei iránt, hogy már ezen első kiadás és még inkább e műnek már két évvel későbbben Bonner Jeromos által eszközölt német fordítása ⁴⁾ általánosan érzett szükségnek felelt meg. Magyarországon nemcsak elterjedt a Brenner-féle kiadás a művelt osztálynál, hanem egyszersmind arra indította a történetírást kedvelőit, hogy keressék fel Bonfin művének hátralévő részeit.

Bizonyosan fenmaradt itt-ott annak híre, hogy Bonfin Ulászló idejéig folytatta történelmi művét. Heltai Gáspár, a 16. századnak egyik buzgó írója, bizonyos Csáky Mihály bőkezősége által oly kéziratnak jutott birtokába, melyben megvolt a IV. decsanak első hat könyve. Heltai hazafiúi kötelességének tartotta, ezen hat könyvet kiadni, mi 1565-ben

¹⁾ Lásd: Brenner Márton Bécsben 1543. évi szeptember 1-én kelt ajánló levele Révay Ferencz nádorhoz; a Zsámboki-féle kiadásban 9. l.

²⁾ U. o. 10. l.

³⁾ Mollerus dissertatio 10. §.

⁴⁾ Des aller-mächtigsten Kunigreichs in Ungern wahrhaftige Chronik. Basel 1545. Követték ezt még más német kiadások. Lásd: Potthast, bibliotheca medii aevi.

meg is történt ¹⁾. Szikszay Balázs, ki ezen kiadáshoz praefatiót szerkesztett, többek között ezt mondja: »hi sex libri (nam plures ad nos non pervenerunt: cum quatuor decades autorem absoluisse constet) . . . diu delituerunt.« E megjegyzésből látjuk, mennyire helytelen hírek keringtek néha Bonfin művéről. Szikszay és Heltai akkor még semmit sem tudtak az ötödik decasról. Ugyanazon időben, melyben Heltai fáradozott Bonfin művének helyreállítása körül, Bécsben Zsámboky János (Sambucus), Miksa király udvari történetírója is Bonfin teljes művének kiadásával foglalkozott. Zsámboky kiavitotta, de csak részben, a Brenner-féle kiadás hibáit és tizenöt könyvvel gyarapította azt. E tizenöt könyv közül tizet a Révay-család könyvtárából közlöttek vele; a többi ötöt pedig Forgách Ferencz, nagyvárad püspök önkényt és szívesen adta át neki ²⁾. Az utolsó öt könyvnek sajátságos sorsa lehetett; Zsámboky mondja azokról: »ante *paucos annos* Oporino typographo basiliensi a Christophoro Trecio primum communicatos . . .«; talán nem csalódom, ha állítom, hogy Szikszaynak — a főnebb idézett praefetiában előforduló — következő szavai is ezen öt könyvre vonatkoznak: »Sed cum constaret, *multos* jam *annos* hanc historiam consulto in Germania suppressi . . . Caspar Heltus hujus editionis operam instituit.« Csak a »*paucos*« és »*multos annos*« szavakban van ellenmondás, mely azonban nem fontos, mivel mind a két kifejezés csak bizonyos, közelebbről meg nem határozható időszakot jelöl meg. Miért és miképen gátoltatott meg e rész kiadása, legfőlebb abból lehetne kimagyarázni, hogy Oporin nyomdász a vele közlött, Ulászló kormányát tárgyazó könyveket azért nem akarta kiadni, mert köztök és az addig kiadott, Mátyás koronáztatásáig terjedő három decas között összefüggés nem létezett s mert megakarta várni a hiányzó szakasz még mindig lehetséges feltalálását. Szikszay, kinek csakis négy decasról volt tudomása, bizonyosan azt vélte, hogy a Németországba került kézirat hasontartalmú az-

¹⁾ Historia integra Matthiae Hunyadis. Claudiopoli in Transsylvania in gymnasio nostro, 1565. die 1. decemb.

²⁾ Zsámboky ajánló előszava II. Miksa császárhoz.

zal, melyet Heltai kiadott. A Bonfin művének helyreállításában többek által kifejtett buzgalom eredménye ezen műnek első teljes kiadása volt 1568-ban, melyet 1744-ig még öt latin kiadás követett; német nyelven pedig egészben véve négyszer adták azt ki ¹⁾; jele annak, hogy ilynemű munkát kívánt az olvasó közönség és hogy más mű addig nem szorította ki ezt helyéből. Magyar nyelvre nem vala lefordítva, de Heltai Gáspár önállóan átdolgozta magyarra a Zsámboky-féle kiadás után és »Chronica az magyaroknak dolgairól« czim alatt kiadta Kolosvárott 1575-ben. Heltaié az érdem, hogy azon mű a csak magyarul értő közönség részéről is hozzáférhetővé s hogy a Magyarországon keletkezett, a magyarok történetét előadó munka itt valóban közkinccsé vált.

¹⁾ Lásd a latin és német kiadások teljes jegyzékét: Potthast, bibl. medii aevi.

I.

A Bonfin által szerkesztett történelmi mű kútfőinek kimutatása és az író jellemzése.

Bonfinnak mint történetírónak jellemzését oly módon szándékozom adni, hogy művét kritika alá vevén, kimutatom ennek jó és rossz oldalait s az ekképen összegyűjtött anyagot — a mennyire tehetségemben áll — rendszeresen feldolgozom. De nem szabad az egész művet ugyanazon egy mértékkel mérni, mivel az két nagyon különböző részből áll, melyeknek mindegyike oly határozott és lényeges sajátosságokkal bír, hogy a helyes kritikának külön-külön szempontból kell kiindulnia. A szerző nem választotta el a két részt, mire külső ok nem is, de belső indok annál több létezik. A lényeges különbség abban áll, hogy az egyik rész mindenféle kútfőkből merített adatok compilatioja, míg a másik részint hagyomány, részint saját szemlélődés és tapasztalás alapján szerkesztett önkorrajz. Pontos határt én sem tudok szabni; érthető és helyes bírálat keresztülvitele azonban követeli annak közelítő meghatározását. Még későbbben kivilágító okoknál fogva az első 28 könyvet (dec. I. lib. 1.—dec. III. lib. 8.) compilatio-nak, a többi 17 könyvet (dec. III. lib. 9.—dec. V. lib. 5.) pedig önkorrajznak tekintem. Az első rész kritikája ott, hol Bonfin kútfőkből merített, nem fogja kimutatni a közölt adatok helyes vagy helytelen voltát, mivel ez maguknak a kútfőknek részletes bírálatára vezetne, mi sokkal nagyobb munkát eredményezne, semhogy e dolgozat keretébe beilljenek.

D e c a s I.

Liber 1.

- 3—20. ¹⁾ Az európai és ázsiai Scythia földrajza, mindenféle néptörzsek származása. Sokféle műből merített adatoknak érthetetlen és rendszer nélküli compilatioja. Az egész szakasz minden tekintetben tökéletesen értéktelen; azért nem is iparkodtam az itt felhasznált kútfőket kimutatni. Ha az ember végigolvasta ezen rendezetlen adathalmazt, kételkedni kezd abban, vajon maga Bonfin értette-e azt, a mit e helyen írt.
- 20—24. Azon ókori tartományok földrajza, melyek későbbben Magyarországot képezik. E szakaszra nézve ugyanaz áll, mit az előbbiről mondtam.
- 24—28. Magyarországnak földrajza Bonfin idejéből. Egészben véve használható; de a régi földrajzra vonatkozó megjegyzések itt sem érdemelnek hitelt, kivéve, a mikor régi emlékköveken talált feliratokon alapulnak.

Liber 2.

- 29—33. Itt részint általa idézett kútfők, részint *Jordanis* ²⁾ caput 7—8. után a scythák- és amazonokról értekezik.
- 33—40. A góthok története: *Jordanis* caput 10—23.
- 40—41. A hunok és magyarok eredetéről. Mindenféle íróknak véleményeit sorolja fel; de nem dönti el, melyiknek van igaza. E helyen megvetőleg nyilatkozik a hazai kútfők állításairól: »Unnor et Magor, cujusdam annalium scriptoris ³⁾ opinione, Unnorum auctor fuisse: qui quum nihil praeter hebraeam legerit historiam hinc omnium gentium originem ariolatur.« Itt azonban két érdekes adatot is találunk; az egyik: (Pius) cujusdam veronensis testimonium adducit, qui quum ad Tanais ortum

¹⁾ A szélén levő számok a lapokat jelölik.

²⁾ De rebus geticis; Muratori scriptores rer. ital. I. kötet.

³⁾ Bonfin sehol sem említi az általa felhasznált magyar évkönyv-író nevét.

penetrasset, gentem ungarica lingua loquentem se invenisse dicebat«; a másik: »Divus quoque Matthias noster hujusce re non ignarus, quam a sarmaticis quibusdam mercatoribus acceperat, legatos illuc et exploratores misit, quibus cognatam gentem, si posset, in Pannoniam populis diuturno bello haud parum exhaustam alliceret; quod etsi hactenus assequi nequivit si vixerit tamen, fortasse praestabit.«¹⁾

41. A hunok vándorlása Maeotis tavához és innen Európa nyugati részeibe: *Turóczi* 2) pars I. caput 4. és 10.

41—47. A góthok, különösen a nyugati góthok története: *Jordanis* caput 24—33.

liber 3.

48—50. A hunok elfoglalják Pannoniát: *Turóczi* I. 11. és 12.

50. Atilának fejedelemsé váló választatása, leírása, jellemzése: *Turóczi* I. 13. és *Jordanis* 35.

50—52. Atilának beszéde a hadvezérekhez: Bonfin koholmánya.

52—53. Atila udvara, serege; a hunok fegyverei stb.: *Turóczi* I. 13. *Jordanis* 34. 35. *Blondus* 3) 21. és 22. lap. Itt Bonfin sajátos felfogásáról érdekes példát akarok felhozni: »... inscriptio, qua in diplomatis utebatur: Atila Mundizici (Bendecuci) filius et magni Nemprothi nepos, Engadiae natus, divina benignitate rex Unnorum, Medorum, Gottorum et Davorum, metus orbis, Deique flagellum, hoc fieri mandat.«

53. Buda Atilának társa lesz a kormányban. Atila háborúinak felsorolása: *Turóczi* I. 14. A Martianus elleni háboru: *Jordanis* 39. és *Blondus* 22. lap.

54. Buda megöletése: *Turóczi* I. 17. *Jordanis* 35. és *Blondus* 22. lap.

¹⁾ »Mátyás halálában az ily remények is örök sírjokat találák.«
Lóskay, a magy. nyelv stb. története 8. lap.

²⁾ *Chronica Hungarorum*, ed. Schwandtner.

³⁾ *Blondi Flavii foroliviensis, historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI.* Froben, Basileae 1559.

- 54—56. Atila beszéde, melyben mentegeti Buda megöletését: Bonfin koholmánya.
- 56—58. Atilának Valentinianussal és Aetiussal való alkudozásai stb.: *Jordanis* 36. és *Blondus* 22. l.

Liber 4.

- 59—60. A galliai hadjárat; az uton történő hódítások: *Turóczi* I. 15. és *Blondus* 22. lap.
- 60—61. Rheims ostromlása, sz. Nicasius és Eutropia: *Turóczi* I. 16. és *Blondus* 22. lap, legendák segítségével bővítve.
- 61—63. Orléans ostromlása. *Turóczi* I. 15. legendáknak és Bonfin phantasiájának segítségével bővítve.
- 63—65. Atila kisebbszerű vállalatai Galliában és a remete jóslata: *Jordanis* 36. 37. 38. és *Turóczi* I. 15.
- 65—67. Atilának a katonákhoz s Aetiusnak a szövetségeseihez intézett beszédei: Bonfin koholmánya.
- 68—69. A catalauni ütközet: *Jordanis* 37—40. *Turóczi* I. 15. és *Blondus* 23. lap.
- 69—70. Thorismund gyászbeszéde atyja halálára: Bonfin koholmánya.
- 71—74. Nagyobb részt nem idetartozó dolgok legendák után; a fontos adatok: *Turóczi* I. 15. 16. és *Jordanis* 41.

Liber 5.

- 74—85. Mindenféle szentekről és eseményekről szóló legendák; itt-ott fontosabb adatok: *Turóczi* I. 17.
- 85—86. Atila visszatér Pannoniába. Bonfin említi, hogy mások szerint csak most öletett meg Buda: *Turóczi* I. 17. Atila intézkedései: *Turóczi* I. 17.

Liber 6.

- 86—94. Atila itáliai hadjárata; Aquileja elfoglalása: *Turóczi* I. 18. 19. és *Blondus* 24. lap; azonkívül mindenféle városok alapításának története.
- 94—101. Az itáliai hadjárat folytatása: *Turóczi* I. 20., *Jordanis* 42. és *Blondus* 24. l. *Turóczi* csak felsorolja az

elfoglalt városokat, Bonfin azonban nagyon részletesen mondja el az egyes ostromok történetét; e részletek nagyobbbrészt Bonfin agyában termettek.

Liber 7.

- 101—106. Leo pápa Atilánál; Atila halála: *Turóczi* I. 20. 21.¹
Jordanis 42. és *Blondus* 25—26. l. A góthokról *Jordanis* 49.

106—136. Oláh Miklós Atilája.

136. A hun birodalom feloszlása: *Jordanis* 52. és *Turóczi* I. 23.
 137. A székelyek származása: *Turóczi* I. 24.
 137—142. A hun birodalom feloszlása s a góthok és más germán népek története: *Jordanis* 52—60. és *Blondus* 29, 31. l.

Bonfin az 52. laptól kezdve Turóczin és Jordanison kívül Blondust is felhasználta, mit abból kell következtetni, hogy Atilának Martianus ellen viselt háborúját bővebben írja le, mint Jordanis, de úgy mint Blondus; továbbá abból, hogy Bonfin szerint Atila seregében szolgáló népek előfordulnak Blondusnál, de Jordanisnál nem. E szakasznak Blondus nem egyedüli kútfeje; Bonfin t. i. Atilának Valentinianussal, Aetiussal és Theodorikkal való alkudozásait oly részletesen közli, mint Jordanis és sokkal rövidebben mint Blondus.

- 142—144. A langobardok története Itáliába való vándorlásukig: *Paulus Diaconus*¹⁾ lib. I. és lib. II. cap. 1—7.
 Bonfin itt az avarokról azt mondja: »...Avaribus, qui prius Unni dicti, deinde Avars...nominati sunt...»

Liber 8.

- 144—160. A langobardok története: *Paulus Diaconus* lib. II. c. 8—lib. VI. végéig.
 151—153. l. pedig minden indok és összeköttetés nélkül a keletrómai birodalom történetének egy szakasza (Heraclius háborúi a perzsák ellen): *Blondus* 120—122 l.

¹⁾ De gestis Langobardorum libri VI., Muratori I. köt.

Az egész nyolczadik könyv és a hetediknek egy része csak nagyon rövid kivonata P. Diaconus művének. Az avarokról, kiknek történetét e szakaszban akarta írni, csak négyszer történik említés. Nagyon fölösleges munka volt ezen kivonat készítése és közlése, mert az összefüggést tökéletesen félbeszakítja. Bonfin jobb szolgálatot tett volna olvasóinak, ha P. Diaconus művéből csupán azt közlőtte volna, a mi az avarokra vonatkozik; az pedig egy lapon is elfért volna. Bonfin conjecturák közlésében nem igen óvatos: »Unni vero.. Unnorum nomen exosi, ab Avario . . . sese Avars nuncupavere . . . a quibus ea regio Bavaria dicta est«.

Liber 9.

161—164. A magyarok bevándorlása: *Turóczi* I. 24., II. 1. A magyar nemzetnek hét törzsre való felosztása: *Turóczi* II. 2. Az Árpádház genealogiája Taksonyig: *Turóczi* II. 1. A háború Swatopluk ellen: *Turóczi* II. 3. A hét vezér: *Turóczi* II. 4—8.

E könyv elején Bonfin végre észreveszi hibáját, de a már keletkezett zavarból nem tud többé kibontakozni. A hunokról eleinte azt mondta, hogy elhagyták Pannoniát; ezután, hogy az avarok neve alatt megint ott laktak s végre ezen könyvben, hogy a magyarok neve alatt Pannoniába visszatértek. Bonfin észreveszi e három állítás között lévő ellenmondást, de ez neki nem okoz sok gondot, nem fürkészi, nem keresi az ellenmondás okát, nem vizsgálja a dolgot, hanem egyszerűen azt mondja: »Caeteri vero scriptores majori ex parte, quas (Ungari) semel occupaverunt Pannonias, numquam deseruisse tradunt«. ¹⁾ Bonfin e helyeken és ezentúl is

¹⁾ A bevándorlás idejére nézve sajátságos az eltérés *Turóczi* és Bonfin között és az ellenmondás mindegyiknek saját adatai között.

A bevándorlás történet:

Turóczi: 794 Chr. után azaz	Bonfin: 744 Chr. u. azaz
Atila halála (445) után 301 évvel =	Atila halála (405) után 301 évvel =
746	706

már csak magyarokról (»Ungari«) beszél, de tulajdonképpen még mindig az avarok történetét adja. Annyira összebonyolította az adatokat, hogy a következőkben előfordulván Nagy Károlynak háborúi, az »Ungari« ellen viselteket is leírja, ahol még »avarok«-ról kellene szólnia; továbbá Turóczinak valóban a magyarokra vonatkozó adatait p. o. a hét vezérről, Swatoplukról stb. egyenesen az avarokra vonatkoztatja. Ha e bonyolódás oka után kérdezősködünk, a felelet az: Bonfin Turóczinál olvasta, hogy a magyarok a nyolczadik század elején bevándoroltak; másoknál u. m. Blondusnál is egy ugyan ezen időben Magyarországra tanyázó népre vonatkozó adatokat találván, összeforrasztotta a különféle könyvekben találtakat és így keletkezett ezen ellenmondásteljes és ennél fogva valóban értéktelen szakasz. Különben az avaroknak a magyarokkal való összetévesztése a középkori történetíróknak közös hibájuk, mely az újkor elején létre jött művekbe is átszivárgott.

- 164—166. Nagy Károly története: *Blondus* 155—159. l.
 167. Nagy Károly történetéhez: *Annales laurissenses* a. a. 787. Nem tudnám határozottan állítani, hogy Bonfin egyenesen ezekből merített; annyi azonban bizonyos, hogy az ő adatai a nevezett évkönyvével megegyeznek.
 167—168. Nagy Károly az avarok (Ungari) ellen: *Blondus* 160 l.
 168—172. Az előbbiek folytatása: *Annales laurissenses* a. a. 789. és *Annales Einhardi* a. a. 790—799.
 172—177. Nagy Károly története haláláig: *Blondus* 160—169 l.

Liber 10.

- 177—181. A karolingiak története Arnulfig; itt-ott hibás adatok először az avarokról (Ungari) és ezután a magyarokról: *Blondus* 169—178. l.
 181. A magyarokra vonatkozó adatok: *Liudprandus*¹⁾ II. 1—5.

¹⁾ Antapodosis, Mon. Germ. hist. ed. Pertz, script. III. kötet.

- 182—183. A magyarok pusztító hadjáratai: *Blondus* 178, 179. l.
 183—184. Folytatás: *Liudprand* II. 8—16.
 184—185. Folytatás és világtörténelmi adatok: *Liudprand* II. 17—19. és *Blondus* 179—180. l.
 185—186. Folytatás: *Blondus* 180, 181. l. I. Henrik győzelme a magyarok fölött: *Liudprand* II. 19—31.
 186—187. A magyarok Itáliában pusztítanak *Blondus*: 180. l.
 187—188. A magyarok hadjáratai Taksony alatt: *Turóczi* II. 23—26.

Bonfin hibát talál a magyar évkönyvekben, melyet meg is ró. Ezekben t. i. azt olvasta, hogy a magyarok egy németországi hadjárat után *három évig* pihentek; ezután a bolgárok és olaszok ellen mentek és megint *tíz évig* pihentek; ezen idő lejárta után pedig Burgundiáig kalandoztak; innen haza térvén, *tizenhat évig* békében éltek; s csak mind ezek után kezdték Augsburg ostromát. Bonfin ezeket előadván, mondja: »Quod quomodo temporibus congruere possit, haud facile dixerim: quum annis hic (Conradus) septem tantum imperaverit, et haec omnia, quae diximus, sub Conrado primo gesta eorum annales fuisse prodant. Ex quo facile annalium deprehenduntur errores...« (187. l.)

- 188—190. A magyarok Taksony alatt betörnek Itáliába, világtörténelmi adatok: *Blondus* 182-184. l. és *Turóczi* II. 9.
 190—192. Németország története III. Ottóig: *Blondus* 185—188. l.
 192—194. Géza fejedelem: *Turóczi* II. 27. Géza harcza Leopold osztrák határgrof ellen: *Arenpeckius*¹⁾ 1179. hasáb.
 194—195. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 188, 189. l.

Decas II.

Libér 1.

- 195—199. I. István születése, keresztelése és ifjúkora: *Hartvici vita s. Stephani*²⁾ caput 5.

¹⁾ Viti Arenpeckii chronicon austriacum: Pez, scriptores rerum austriacarum tom. I. col. 1174. s. köv.

²⁾ Endlicher, monumenta arpadiana.

196. és 199—200. Adatok prágai Adalbert életéből: *vita s. Adalberti prag.*¹⁾
 200—204. István uralkodása koronáztatásáig *vita s. Stephani*
 6—10 és *Turóczi* II. 28.
 205. István tevékenysége az ország rendezésének és a kereszt-
 tyenség terjesztésének ügyében: *vita s. Stephani* 10—11.
 205—208. Imre herczeg élete: *legenda s. Emerici ducis*²⁾
 208—209. Templomok építése: *vita s. Stephani* 12—15. Az
 erdélyi Gyula elleni vállalat: *Turóczi* II. 29.
 210. István háborúja a bolgárok ellen; a kereszttyenség elő-
 mozditása: *Turóczi* II. 30, 31.
 211. II. Konrádról: *Blondus* 191—192. l.
 211—214. István háborúja Konrád ellen; a király szentsége;
 az utódról való gondoskodás; a király halála: *vita s.*
Stephani 15, 17, 20—21. Vazul megvakittatása: *Turóczi*
 II. 33.

Bonfin ellenmondást találván Gizela ezen tette és
 általánosan dicsért jámborsága között, azt véli, hogy
 Istvánnak két Gizela nevű neje volt, kik közül az első
 jó, jámbor és szentéletű, a második pedig gonosz, ravasz
 és fondorkodó volt volna.

- 214—216. István szentté avatztatása: *vita s. Stephani* 22—25.
 216—217. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 190—192. l.

Lib er 2.

- 217—221. Péter és Aba Samu: *Turóczi* II. 35—37.
 221—222. Adatok a német és a cseh történelemből: *Aeneas*
*Sylvius*³⁾ caput 17—19.
 222—225. Péter másodizben való kormánylata; I. Endre be-
 jön az országba: *Turóczi* II. 38—41. Austriai dolgok-
 ról: *Arenpeck* 1181—1184. hasáb. A normanokról:
Blondus 194, 195. l.
 225—226. I. Endre koronáztatása; Levente halála: *Turóczi*
 II. 42.

¹⁾ Mon. Germ. hist. script. IV. kötet.

²⁾ Endlicher, monumenta arpadiana.

³⁾ De bohemosum origine ac gestis, Frankofurti, Georg Steck, 1687.

- 226—227. A magyar hercegeknek a csehek- és a lengyelekhez való viszonyai: *Aeneas Sylvius* 20. és *Turóczi* II. 42.
 227—231. Endre háborúi, országlása, halála *Turóczi* II. 43—44. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 193—194. l. és *annales mellicenses*²⁾ a. a. 1056.

Liber 3.

- 231—232. I. Béla története: *Turóczi* II. 45—46.
 232—239. Salamon története: *Turóczi* II. 47—50., *annales mellicenses* a. a. 1063 és *Aeneas Sylvius* 21.
 239—240. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 203, 204. l. és *Aeneas Sylvius* 22.
 240—247. Salamon harcrai a hercegek ellen és bukása: *Turóczi* II. 51—52.

Liber 4.

- 247—251. I. Géza kormánylata: *Turóczi* II. 53—55.
 251—254. I. László kormánylatának első évei: *Turóci* II. 56.
 254. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 198—200. l.
 254—260. A kunok és a ruthenek elleni háborúk, a nagyváradi templom építése, László a keresztes had vezérévé választatik: *Turóczi* II. 56—59. Bevezetés a keresztes hadjáratok történetébe *Blondus* 207—209. l.
 260—261. László leánya: *Turóczi* II. 63. László halála után történt csodák, László eltemetése: *legenda s. Ladislai regis*³⁾ caput 8—11.

Liber 5.

- 262—263. Kálmán leírása, jellemzése: *Turóczi* II. 60. Az első keresztes had Magyarországon megy keresztül: *Blondus* 209. l. és *Turóci* II. 60.
 263—265. Az első keresztes hadjárat rövid története: *Blondus* 209—214, 219—227. l.
 265—266. Az Álmossal való viszály, az orosz hadjárat: *Turóczi* II. 60.

¹⁾ *Pez, script. rer. austriac. tom. I.*

²⁾ *Pez scriptores rer. austriac. tom. I.*

³⁾ *Endlicher, monumenta arpadiana.*

266—270. A dalmát háború: *Danduli chronicon*¹⁾ lib. IX. cap. X. pars 11. és cap. XI. p. 15, 16, 19, 21, 24, és *Turóczi* II. 62.

E szakasz csak a tényekre nézve alapul az idézett kútfőkön; a mit ezeken kívül közöl, az minden igazi alapot nélkülöző következtetés és combinatio vagy pedig tendenciosus állítás. Mielőtt a háború történetét elmondaná, ezen hamis állítással lép elő: »Veneti, qui maritima quaedam paulo ante in Dalmatia occuparant, quum caetera et praesertim mediterranea jamdiu Ungari possiderent«. (266. l.) Nem »paulo ante« foglalták el a velenceiek a dalmát partvidékeket és nem »jamdiu« birták a magyarok a dalmát belföldet, sőt ellenkezőleg a magyarok csak is I. László óta birták nem Dalmátiát, hanem Horvátországot és ennek is csak a folyamközi részét.²⁾ Dalmatia elfoglalásáról szólván, mondja: »nobiles...admonebantur, ut pristinae libertatis et ungaricae societatis memores essent: seque (Colomanus) ...omnes a misera Venetorum servitute lubentissime vindicaturum.« (266. l.) Ilyen szövetségről Bonfin kútfőiben nem találunk említést. Nagyon tendenciosus, mérész s egyszersmind hamis Bonfin azon állítása, mely által erővel be akarja bizonyítani, hogy Kálmán nem »jure bello« foglalta el a dalmát városokat: »Contra ille (Colomanus) se neque foedus violasse, neque in socios arma sumpsisse, neque detrectasse amicitiam, sed suos recepisse populos, qui ultro se dediderant, quos haereditario jure retinere debebat«. (267. l.) E szavakkal válaszolt volna Kálmán a velenceiek szemrehányásaira. Ily állításokra sem a magyar, sem a velencei kútfőkben nem talált alapot, sőt épen ezek czáfolják meg legjobban ferde, tendenciosus felfogását. Meglehet azonban, hogy Bonfin a főnebb idézett szavak által az ő idejében uralkodó véleményeknek adott kifejezést. Más »jus haereditarium«-ot, melyre nem ugyan Kálmán, ha-

1) Muratori, scriptores rer. italicar. tom. 12.

2) Horváth Mihály, Magyarország történelme, I. kötet 223. lap.

nem Bonfin hivatkozik, nem gondolhatunk, mint legfőlebb azt, hogy a hunok elfoglalván Dalmátiát utódaiknak, azaz, a magyaroknak igényt szereztek ezen országra. Több helyen (267. és 270. l.) azt írja: »...(Dalmati) ...nostra etiam tempestate... ungarici nominis nequeunt oblivisci«. Ezek szerint a dalmaták Bonfin idejében inkább a magyar, mint a velencei uralom alatt szerettek volna lenni; e kívánságnak oka bizonyosan abban rejlett, hogy a dalmaták a török ellen a magyaroktól erélyesebb védelmet várhattak és sokszor — ámbár csak közvetve — nyertek is, mint a velenceiektől.

A 267—270. l. leírt magyar-velencei háború Bonfin véleménye szerint Kálmán alatt viseltetett, míg valóban II. István uralkodásának egyik fontos eseménye. Bonfin itt minden meggondolás nélkül, azt lehet mondani, nagy könnyelműséggel használja fel a kútföket. Szabad röptöt enged phantasiájának és némely helyes adat alapján hazugság- és hamisságból álló épületet emel. Nem abban áll Bonfin hibája, hogy röviden megjegyzné: e háború Kálmán alatt történt; nem! úgy írja le ezen eseményt, oly élénken és részletesen, mintha ő maga jelen volt volna. Szerinte Kálmán mindenütt szerepel: »Colomanus... arma capi iubet.« »...Colomanus Pannonios monere, ut pro sociis strenue dimicarent.« (268. l.) »Rex (Colomanus) a dextro cornu extremas vires experivi statuit, et obstinato usque adeo dimicat animo, ut aut Dalmatiam a veneta servitute vindicare, aut cum Ungaris una mori decreverit«. (269. l.) E szakasz azonkívül fényes példája Bonfin azon eljárásának, mely által a kútfők egyszerű adatait túlzó metaphórák és kiékesítő bővitések, sőt költött s élénken leírt legkisebb részletek által elferdíti. Bonfin művének minden sora az eredeti szövegek ilyféle átídomítása és azért nem akartam ezt minden egyes lapról ismét és ismét elmondani.

270—272. A velenceiek követsége Kálmánnál és a békekötés: *Storia veneziana*¹⁾ colum. 966. köv.

¹⁾ Muratori, scriptores rer. italic. tom. 23.

Bonfin ezen II. István kormánylatába tartozó dolgokat is mint Kálmán alatt történeteket emliti, sőt azt is tudja, mit beszélt az egyik követ és azt is, hogy e beszéd a királyt könyezésig meghatotta. E békekötés pontjai közül azonban csak azt emliti, hogy a békét öt évre kötötték meg; a többi békeföltételekkel ellenkezőn, azt állítja, hogy Kálmán a békekötés után palotát építtetett magának Zárában; míg Zára épen ezen béke pontjai szerint a velenczeiek birtokában maradt.

272—275. Kálmán viszálya Álmossal, családi viszonyai: *Turóczi* II. 60—62.

275. Adatok a csehek történetéhez: *Aeneas Sylvius* 22—24.

Liber 6.

275—280. II. István története: *Turóczi* II. 63.

280—282. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 232—239. l.

282—286. II. Béla története: *Turóczi* II. 64.

286. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 240, 241. l.

286—289. II. Géza háborúja az osztrák határgrof ellen: *Turóczi* II. 65.

289—291. A második keresztes hadjárat: *Blondus* 242—244. l. és *Turóczi* II. 66.

291—292. II. Géza többi tettei: *Turóczi* II. 66.

292—293. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 244—247. l.

293—294. II. Géza halála: *Turóczi* II. 66.

Bonfin szöszaporítását kimutató ezer meg ezer példa helyett — mert ennyit könnyen lehetne felhozni — egy találjon itt helyet. *Turóczi* II. Géza haláláról írja: »Migravit autem ad dominum anno domini 1161 pridie calend. junii feria quarta; cujus corpus Albae quiescit». Bonfin ebből a következőket hozza létre: »Geysa tandem in adversam valetudinem incidit, qua indies ingravescente, ne intestatus obiret, accitis amicis, pontificibus et optimatibus, regnum disposuit. Stephanum tertium, grandiore natu, regem pornunciavit. Exoravit etiam procures, ut eundem pro rege ultro susciperent, colerent et amarent, filios haeredes e semisse

constituit. Caetera partim sacris aedibus, partim calamitosis hominibus, ac variis sanctissimisque usibus legavit. Demum liberorum ac *fratrum* amplexus animam efflavit. Annis viginti, mensibus tribus et diebus quindecim regnasse fertur, incolumi fama et integra regni potestate. Obdormivit autem in Domino, anno salutis centesimo sexagesimo primo supra millesimum, pridie calend. junias, maximumque sui desiderium omnibus reliquit. Corpus Albam elatum ac publice deploratum: et inter monumenta regum filii retulere«. Ily módon könnyű volt egy szóból százat csinálni. E példából megítélhetjük, mily hitelt érdemelnek a Bonfin által közölt részletek; ezek rendesen irányának, phantasiájának szüleményei.

- 294—296. **III. István** velencei háborúja: *Blondus* 248—251. l. és *Danduli chronicon* lib. IX. cap. XIV. p. 18, 19.
 296—297. **II. László** és **IV. István** III. Istvánnak ellenkirályai: *Turóczi* II. 67—68.
 297. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 251. l.

Libor 7.

- 297—300. **III. Béla** története; intézkedései: *Turóczi* II. 69. Az itáliai, dalmát, magyar és világtörténelem egy játságos keveréke: *Blondus* 254, 256—258, 261, 263—267. l.; csak a 299. l. *Danduli chronicon* lib. X. caput II. p. 20, 21, 22.
 300—305. **Imre** története: *Turóczi* II. 70. *Blondus* 267—272 l. és *Danduli chronicon* lib. X. c. III. p. 27 és p. 11, 45, 46, 43.
 305. **III. László** története: *Turóczi* II. 71.
 305. Bevezetés **II. Endre** történetébe: *Turóczi* II. 72.
 305—306. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 276. l. Magyar-velencei viszonyok: *Danduli chronicon* lib. X. caput IV. p. 28.
 306—307. Gertrud és Bánk bán története *Turóczi* II. 72. Bon-

fin ezen eseményt kútfői alapján hibásan adja elő és azonkívül számtalan részletet költ hozzá.

307—311. II. Endre keresztes hadjárata: *Blondus* 276—280. 1. és *Turóczi* II. 72.

Bonfin szerint II. Endre a Damiette ellen intézett vállalatnak feje. Endre nevét folytonosan említi; Endre az ostromló seregnek parancsnoka; ő készít terveket, alkudozik és köt frigyet. Sem *Oliveri historia Damiantana*¹⁾ (Oliver mint szemtanú írja le Damiette ostromát), sem *Thesauri Bernardini liber de acquisitione terrae sanctae*²⁾ egyetlen egy szóval sem említik II. Endrének Damiette elleni hadjáratát és ottani működését, sőt ellenkezőleg határozottan azt mondják, hogy II. Endre Tripolist (Palestinában) elhagyván haza indult s hogy csak azután kezdődött a Damiette elleni vállalat.³⁾ Korántsem merném állítani, hogy Bonfin teljes tudattal nem igazat akart mondani, hogy a történetet szántszándékkal akarta hamisítani. De a hamisítást magát eltagadni nem lehet; oka pedig kétféle: először nem hiteles kútfőnek — Blondusnak — használata, másodszor azon czél, melynél fogva a magyar királyt mint ama vállalatnak fejét kívánta feltüntetni, mi az akkori keresztyén világ előtt fölötte fontosnak látszott. Ha Bonfinnak mentségeül szolgál is, hogy őt Blondus vezette e tévuttra, mégis nagy marad az ő hibája, mert Blondus csak egyetlenegyszer és pedig mellékesen említi II. Endét Damiette falai alatt, míg szerzőnk e királyról mint az egész vállalat lelkéről beszél.

311—313. Szent Erzsébet életrajza: valamely *legenda s. Elisabethae*. A meglévő legendákhoz képest nagyon rövid lévén, a Bonfin által szerkesztett kivonatból nem lehetett a kútfőt pontosan meghatározni.

313. II. Endre halála: *Turóczi* II. 73.

¹⁾ Eccard, corpus historicum medii aevi tom. II.

²⁾ Muratori, scriptores rer. ital. tom. VII.

³⁾ Eccard, tom. II. 1399. — Muratori, tom. VII. Bern. Thesaur. cap. 188.

Liber 8.

- 314—317. Bevezetés **IV. Béla** történetébe: *Turóczi* II. 74. A tatár nép eredete és e nép története Magyarországba való betöréseig; értéktelen értekezés.
- 317—328. A tatárjárás: *M. Rogerii carmen miserabile*.¹⁾
- 328—330. **IV. Béla** háborúja Frigyes, osztrák herczeg ellen: *Turóczi* II. 74. Adatok a cseh és az osztrák történelemből: *Aneas Sylvius* 27. **IV. Béla** halála: *Turóczi* II. 76.
- Bonfin a 328. és a 329. l. oklevelekre hivatkozik, melyek a Frangepán-család birtokára vonatkoznak. A 328. l. »ut diplomata regia plane testantur«; a 329. l. pedig »extant privilegia.«
- 330—332. **V. István** története: *Turóczi* II. 77. és *Aen. Sylvius* 27.
- 332—333. **IV. László** története: *Turóczi* II. 78—81.

Liber 9.

- 333—335. **III. Endre** története: *Turóczi* II. 82. Róbert Károly származása: *Turóczi* II. 83. Róbert Károly rokonai: *Blondus* 335.
- 335—337. Az anjouinok genealogiája: »alia nos adjicemus de Caroli primi genealogia . . . ex plumbeis tabulis excerpta, quae Neapoli in ejus sepulchro comperta sunt.« (335.)
- Bonfin e kútfőről többet nem említ, s így nem tudjuk, honnan szerezte; de e helyen olyan dolgokat is közöl, melyeket ama feliratban bizonyosan nem talált felsorolja t. i. Nápoly királyait a normann dynastia kihalta óta, továbbá az anjouinok Nápolyba való jöttéről szóról szóra *Blondus* 313. l. után ír; csak ezután következik az anjouinok genealogiája. Itt pedig többször »ut ajunt«-ra alapítván előadását, nem vagyunk képesek meghatározni, mit közöl az idézett »ólomtábla« után. Különben Bonfin maga is belátja, hogy e dolgok így terjedelemben ide nem valók: »Qua quidem in re veniam mihi postulo, si ut res universa notior fiat, longiore diverticulo utar.« (335. l.)

¹⁾ Endlicher, monumenta arpadiana.

- 337—340. Az anjouinok rövid története Róbert Károlytól III. Károlyig. Előlegeesen az anjou család magyar ágának történetét is adja. Mily hitelt érdemelnek Bonfinnak a származásra vonatkozó adatai, abból látjuk, hogy Kis Károlyt, Nagy Lajos magyar király fiának mondja.
- 340—341. Károly már III. Endre életében itt volt Magyarországon: *Turóczi* II. 83. Bonfin ezt Martell- és nem Robert Károlyról mondja. Velence és Zara: *vite de duchi di Venezia* ¹⁾ col. 593.
- 341—342. **Venczel** története: *Turóczi* II. 85—86.
- 342—343. **Otto** története: *Turóczi* II. 87—88.
- 343—348. **Róbert Károly** története választatásától a Bazarád elleni hadjáratig: *Turóczi* II. 89—97.
- 348—349. Világtörténelmi adatok: *Blondus* 345, 348, 357. l.
- 349—352. Endre herczeg Nápolyba megy; Róbert Károly halála: *Turóczi* II. 97—99.

Liber 10.

- 353—357. **I. Lajos** koronáztatása, az erdélyi szászok elleni hadjárat, Erzsébet, a király anyja Itáliába megy, Lajos hadi vállalatái Lengyelországban, a tatárok és a horvátok ellen: *Küküllő* ²⁾ 1—7. fej.
- 357—359. A Velence elleni hadjárat: v. ö. *Danduli continuatio* col. 418, *storia veneziana* col. 1032 és *vite de duchi* col. 611. köv.
- 359—361. A velencei hadjárat; Endre, a nápolyi király megöletése, a nápolyi hadjárat: *Küküllő* 8—10.
- 361—362. Adatok a római történelemből: körülbelől *Blondus* 364—365. l.
362. Nápolyi Janka futása, I. Lajos visszatér Magyarországra: *Küküllő* 11—12.
- 363—366. A magyar hadsereg tettei Nápolyban, Lajos második nápolyi hadjárata: *Küküllő* 13—24.

¹⁾ Muratori scriptores rer. ital., tom. 22.

²⁾ Chronicon de Ludovico rege a Joanne archidiacone de Kikullew: Thwrocz chronica Hungarorum pars III.

- 366—367. Békealkudozások a pápa közbenjárásával: körülbelül *Blondus* 366. l.
- 367—368. Lajos lemond Nápolyról: *Küküllő* 25.
- 368—369. Velenczével való viszályok: *Küküllő* 26. v. ö. még *storia veneziana* col. 1042. köv. és *vite de duchi* col. 639. köv.
- 369—371. Folytatás: *Küküllő* 27—28. v. ö. *storia veneziana* col. 1044. köv. és *vite de duchi* col. 642. köv.
371. I. Lajos háborúi a lithvánok és ruthének ellen és a pápa érdekében: *Küküllő* 29—31.
- 371—375. Velenczével való viszályok: v. ö. *Blondus* 371. lap. *Danduli continuatio* 432—440. l. és *vite de duchi* col. 674—680.
- A velencei kútfők ezen korszakot nagyon bőven tárgyalják; Bonfin ezeknek alapján készített nagyon rövid kivonatokat közöl s így nem lehet pontosan meghatározni, melyiket használta. Meg kell jegyezni, hogy Bonfinnak nem sikerült a velencei kútfők által bőven nyújtott anyagot kellően feldolgozni, minek következtében az illető események előadása zavart és nem igen áttekinthető.
- 375—379. I. Lajos történetének folytatása és befejezése: *Küküllő* 33—35.

Decas III.

Liber 1.

- 379—381. Kis Károly megbuktatja Jankát, adatok az itáliai történelemből: *Blondus* 384—385. l.
- 381—392. Mária és Kis Károly története: *Turóczi historia Caroli parvi* ¹⁾ 1—8. fejt.
- 392—393. Adatok az itáliai történelemből és nápolyi László sorsa koronáztatásáig: *Blondus* 386., 391. l.
- 393—396. Mária elfogatása és fogságból való kiszabadítása Zsigmond által: *Turóczi* IV. 1—2.

¹⁾ Ez a chronika Hungarorum III. részének második szakasza.

Liber 2.

396—409. **Zsigmond** története a fogságából való kiszabadításig: *Turóczi* IV. 3—11.

Nápolyi Lászlóról: *Blondus* 392. 1. Világtörténelmi adatok: ezen különben nem fontos, sőt fölösleges adatok mindenféle tárgyakra vonatkoznak és oly röviddek, hogy a kútfőt pontosan kimutatni nem lehet; de nagyon valószínű, hogy a szerző ezeket is Blondus művéből merítette.

409—410. Zsigmond boszút áll az ország nagyain: *Turóczi* IV. 12.

410—417. A hussitákról: *Aeneas Sylvius* 24—44.

Liber 3.

417—423. A hussitákról: *Aeneas Sylvius* 44—52.

A hussiták története annyira megtetszett Bonfinak, hogy ezt Aeneas Sylvius után terjedelmesen közli. A ki ezen huszonnégy lapot olvassa, egészen elfelejti, hogy az előtte lévő könyv a magyarok történetét tárgyalja. De e helyen a szerző észreveszi magát, mondván: »... boemica bella... ita nos a rebus ungaricis divertere, ut ne inaudita illorum (hussit.) facinora interciperemus, nunquam ad institutam ungaricorum gestorum historiam redire voluerimus.« (423. l.)

423—427. Zsigmond történetének folytatása: *Turóczi* IV. 16—22.

427—429. Zsigmond viszályai Velenczével: *Danduli continuatio* col. 522. köv., *storia veneziana* col. 1079—1084., *vite de duchi* col. 855—879.

E szavak: »a plerisque ungaris audivi« a magyar katonák által elkövetett kegyetlenségekre vonatkoznak.

429—431. Zsigmond Csehországban: *Aeneas Sylvius* 52—53.

431—432. Zsigmond halála: *Turóczi* IV. 24.

432—434. Panegyricus Zsigmondra; ez Bonfin műve.

434. Zsigmond tetemeinek Magyarországra való vitele: *Aeneas Sylvius* 54. Néhány sovány világtörténelmi adat.

Liber 4.

435. **Albert** magyar királylyá megválasztatik: *Turóczi* IV. 25.
 Albert cseh királylyá választatik: *Aeneas Sylvius* 55.
- 435—436. A budai zavargások: *Turóczi* IV. 25.
- 436—439. Albert háborúja a hussiták ellen: *Aeneas Sylvius* 55.
- 439—440. Albert török hadjárata és halála: *Turóczi* IV. 27.
 és *Aeneas Sylvius* 56.
440. A törökök és a csehek eljárása **Albert** halála után:
Turóczi IV. 27. és *Aeneas Sylvius* 57.
- 440—442. **I. Ulászló** és Erzsébet: *Turóczi* IV. 28.
442. A magyar követek **I. Ulászlónál** Lengyelországban:
Callimachus ¹⁾ 47—55. l.
- 442—443. **V. László** koronáztatása: *Turóczi* IV. 29.
- 443—447. **V. László** és a csehek: *Aeneas Sylvius* 57—58.
- 447—448. Hunyady János és más urak **I. Ulászlót** pártolják: *Turóczi* IV. 30.
- 448—449. Hunyady János származása és rövid életrajza **I. Ulászló** idejéig: hallomás után Bonfin koholmányai által bővítve; ezek között legnevezetesebb az, melyben Bonfin állítja, hogy a Hunyadyak római vérből és pedig — a mint Bonfin más helyen bővebben előadja — a **Valerius** családból származnak. Nagyon valószínű, hogy Bonfin maga ezen balvéleménynek teremtője, mert egy másik egykoru írónál, t. i. **Turóczinál**, ki teljes hitelt érdemel, ily megjegyzést nem találunk. **Turóczi**, ki a nagy Hunyadynak kortársa volt és Mátyás dicső kormányának első éveit még megélte, bizonyosan megemlítette volna ezen érdekes körülményt, ha erről valamit hallott vagy olvasott volna.
- 449—455. **I. Ulászló** történetének folytatása: *Turóczi* IV. 30—36. és *Aeneas Sylvius* 58.

¹⁾ Phlpp. Callimachi de rebus a Uladislaio gestis libri III. in scriptores rerum hungaricarum ed. J. G. Schwandtner pars II., Vindobonae, Trattner, 1768.

Liber 5.

- 456—457. Brankovich Györgyről: talán hallomás után.
 457—459. Hunyady tettei Erdélyben: *Turóczi* IV. 37.
 459—460. Hunyady eljárása a szebeni győzelem után: hallomás után.
 460—465. Viszályok és harczok az Erzsébet- és Ulászló-pártiak között: *Callimachus* 83—99. l.
 465—471. Hunyady vaskapui győzelme: *Turóczi* IV. 38.

Ezen szakasz is említésre méltó példája a Bonfinnál szokásos bővítéseknek. A mire Turóczinak elég másfél lap, arra Bonfinnak öt foliolap kell és mind a mellett nála egyetlenegy nevezetes vagy fontos adatot sem találunk, mely nem volna meg Turóczinál is. Már maga Hunyady Jánosnak a katonákhoz intézett, Bonfin által szerkesztett beszéde két foliolapra terjed.

- 471—475. A magyarok betörései Törökországba I. Ulászló alatt: *Callimachus* 99—106. l.
 475—476. Itt magyar katonák elbeszélései után helyreigazítja *Callimachus* részben téves adatait: »Nos autem, quemadmodum a quibusdam Corvini militibus accepimus, qui vulnera etiam eo bello suscepta ostendere, rem ita referendam esse censuimus.« (475. l.)

Liber 6.

- 476—477. Az előbbieken közöltek folytatása: ugyanily elbeszélések után, mint az utolsó liber utolsó szakasza.
 477—489. Hadi vállalatok a török ellen a várnai csatáig: *Callimachus* 109—142. l.
 489—490. A várnai csata törökök elbeszélései után: »...haud ingratum tamen fore existimamus, si ut res verius enarretur, Turcarum quoque testimonia subjecerimus.« (489. l.) Továbbá: »Is fuit hujusce belli exitus, ut a Turcis nonnullis audivimus.« (490. l.) Lényeges különbség *Callimachus* és ezen török kútfő adatai között csak a magyar csatarend leírásában található. Erre nézve azonban *Callimachus* értesítése több hitelt érdemel, mint »néhány török«-nek elbeszélése;

491. Hunyady János futása s elfogatása Dracul által : *Turóczi* IV. 43.

Liber 7.

- 491—492. Hunyady a Sarnó mellett táborozó törökre üt; Cilleyt megtámadja. Mindkét adatot előttünk ismeretlen kútfőből meríti; ez által Bonfin művének ezen kis szakasza reánk nézve kútfővé lesz és mint ilyen használatott is már újabb és régibb időkben. ¹⁾
- 492—494. V. László elismertetik királynak; *Hunyady János* kormányzóvá választatik; Dracul megbüntetése; Hunyady eljárása V. László és a sz. korona kiadatásának ügyében : *Turóczi* IV. 44—45. és *Aeneas Sylvius* 58.
- 494—500. A rigómezői ütközet és Hunyady fogsága Brankovichnál : *Turóczi* IV. 46—47.

Itt oly részleteket közöl Bonfin, melyeket valószínűleg szemtanúk és olyanok elbeszéléseiből meritett, kik azon hadjáratban részt vettek. Azonkívül egy, Bonfin szerkesztette beszéd is foglal itt helyet, melyet Hunyady a csata előtt katonáihoz intézett volna.

- 500—501. Hunyady harcza a törökök ellen Krusolicznál (Cru-sowecz, Chrysonica): *Turóczi* IV. 50.

Bonfin 1454 helyett 1449-be teszi e vállalatot.

- 501—502. Hunyady a Magyarországon tartózkodó csehek megtámadja : *Turóczi* IV. 48—49.
- 502—510. V. László története 1453-ig : *Aeneas Sylvius* 58—64. és *Turóczi* IV. 53.

Liber 8.

- 510—511. Konstantinápoly elfoglalása a török által: ismeretlen kútfők után ²⁾.
511. Kapistrán Jánosról : *Turóczi* IV. 52.

¹⁾ Lásd : J. A. Cäsar, annales ducatus Styriae tom. III. p. 4—5 és Archiv für österr. Geschichte 50. B. I. Hälfte. Wien 1873. 8. l.

²⁾ Blondus műve ezen korig nem terjedvén, Bonfin talán már hallomás után írja a világtörténelmi szakaszokat vagy pedig más műből meritette, melyet azonban a Bonfinnál található rövid adatok alapján nem voltam képes felfedezni.

- 511—512. Mohamed eljárása Konstantinápoly elfoglalása után, ismeretlen kútfőből.
- 512—515. Hunyady nándorfehérvári győzelme: *Turóczi* IV. 55., *Aeneas Sylvius* 65. és bizonyosan szemtanúk elbeszélései után.
- 515—518. Hunyady és Kapisztrán halála: *Turóczi* IV. 56—57. és hagyomány.
- 518—523. V. László Nándorfejérvárott, Cilley megöletése, Hunyady László kivégeztetése: *Turóczi* IV. 58—60., *Aeneas Sylvius* 66. és hagyomány.
- 523—526. V. László halála: *Turóczi* IV. 62. és *Aeneas Sylvius* 68—71.
527. Világtörténelmi adatok: ismeretlen kútfőből.
528. Podiebrad cseh királylyá megválasztatik: *Aeneas Sylvius* 71—72.

Bonfin művének eddig tárgyalt része csaknem egész terjedelmében olyan kútfőkön alapszik, melyeket még ma is ismerünk, melyek tökéletes állapotban rendelkezésünkre állanak; csak a III. decas 3 könyvétől kezdve akadunk itt-ott oly adatokra, melyekről Bonfin maga mondja, hogy szóbeli értesítésekből merítette, de olyanokra is, melyeknek kútfejét — Bonfin nem határozván meg eredetöket — vagy ily szóbeli értesítések, vagy pedig szemtanúk és kortársak feljegyzései képezik.

Bonfin eljárását műve készítésénél körülbelől így képzelhetjük: kivonatba hozta mindazon előbbi tanulmányaiból előtte ismeretes műveket, melyek, habár legkisebb mértékben is, feladatára vonatkoztak; az itt Magyarországból eléje adott magyar kútfőket pedig szétszakította és az egyes darabokat kivonatának szövegébe ide-oda beillesztette; ott azonban, hol idegen kútfői cserben hagyták, a belföldiekre támaszkodott. A belföldi kútfők megszerzése nem okozott neki fáradságot, mert Heltai szerint: »meghagyá Mátyás király mind a püspököknek, mind Apáturaknak és mindenféle deákoknak, hogy elkeressék mind az egész világot, avagy inkább országot, minden káptolonbéli Libráriákat és minden kalastromokat, azokból egybegyűjtenének minden jegyzéseket,

írásokat és minden historiákat és azokat behoznák, hogy megláthatná azokat az Bonfinius Rhetor és egymásutánn szép rendre hozhatná és szép ékes szókkal megírhatná azokat.«¹⁾ Bonfin műve után ítélve, ezen uton vagy nem került kezéhez sok belföldi kútfő vagy pedig, ha került is, közülök csak egyeket használt fel.

A magyar kútfők közül leginkább Turóczi krónikáját használta fel, de ennek szövegét annyira szétszakgatta, hogy valóban nehéz munka azt a sok idegenszerű elem közepette feltalálni. A magyar krónika száraz szövegét kissé megeleveníteni, adatait más kútfők segítségével gyarapítani, nagyon helyes cél volt volna. De *Bonfin az idegen kútfők felhasználásában nem talált kellő mértéket.* A helyett, hogy bevezetésül néhány, biztos alapon nyugvó szót mondana Scythia és Pannonia földrajzáról, erről huszonegy lapon át érthetetlenül értekezik. E földrajzi értekezés annyira bonyolódott, hogy izgatott állapotba hozza az olvasót a helyett, hogy tudományát csak valamiképen is gyarapítaná. Flegler oly leírásnak nevezi: »melyben Strabo- és Ptolemäustól kezdve Jornandesig és tovább a leg tarkább népnevek tündérekként ellebegnek előttünk. E tömkelegben hiába keres az ember vezérfontalat; az összehalmozott adatok szüntelenül meg nem ragadható atomisticus alkatrészekre bomlanak szét.«²⁾ A hunok történetét írni akarván, nem elégszik meg — nagyon helyesen — a Turóczi nyújtotta anyaggal; de a helyett, hogy Jordanisból átvénné a hunokra vonatkozó adatokat, szem elől tévesztvén feladatának lényegét, Jordanis művének egy részéből kivonatot készít s e műből és máshonnan számtalan sok dolgot közöl, ami egyáltalában ide nem való. Tizenegy lapon (29—40.) az amazonok- és góthokról beszél, ezután megint hat lapon (41—47.) a góthokról; végre a hunokkal kezd foglalkozni, de itt is más, ide nem tartozó dolgokról való elbeszélések egészen háttérbe szorítják a tulajdonképeni hun történetet. A fejedelmek- és hadvezéreknek nagyon is hosszú, Bonfin által szerkesztett beszédein kívül kényelmes terjede-

1) Heltai krónikája: Előszó Bonfinról.

2) Sybel, historische Zeitschrift, 17. B.

lemben elmondott legendákat (72—84.) és mindenféle európai városok alapításáról szóló tudósításokat (89—90, 94, 97, 98.) is találunk. Ily módon megsemmisül a hun történetet tárgyaló szakasz értelmessége és áttekinthetősége. — Következik az avarok története. Ennek megírására Turóczipan nem talált anyagot. Elővette tehát Paulus Diaconusnak előtte bizonyosan már hosszabb idő óta ismeretes művét, fejezetenként kivonta és huszonnégy lapot tölt be e kivonattal (137—164.), míg Paulus Diaconus az avarokra vonatkozó adatai egy lapon is elfértek volna. Innen kezdve az »Ungari«-ról ír, de az itt közöltek részint az avarokra, részint a magyarokra vonatkoznak; e hibát már főnebb részletesen tárgyaltam A 161—181. lapig Arnulf koráig halad az »Ungari« történetében. Itt Blondus művének e korról szóló része szolgált kútfőül. Láttuk, mily tapintatlansággal és ügyetlenség el használta fel Bonfin Jordanist és Paulust, ugyanily módon merit Blondusból e különben is bonyolódott szakasz szerkesztésénél. Blondus világtörténelmet írt s itt-ott az avarokról is megemlékezik; szerzőnk nem könnyíti meg a dolgot az olvasónak az által, hogy átkölcsönözné ezen helyeket; hadd bajlódjék — gondolja — az olvasó is azzal, a mit ő áttanulmányozott és csodálja Bonfin nagy tudományát. Olvasunk Nagy Károly kormányáról, a karolingiakról Arnulfig s csak nagyon ritkán valamit az »Ungari«-ról. — Turóczi, kinek műve a magyarok történetét I. Mátyásig tárgyaló szakaszok alapját képezi, nem csábíthatta Bonfint ily hibákra, mert nagyobbreszt szárazan és legrövidebben adja elő az eseményeket. A hol azonban szerzőnk idegen kútfő segítségével bővíti a Turóczinál talált anyagot, újból a főnebb megrótt hibába esik: a kútfőket nem tudja mértékkel és tapintattal felhasználni. Ezt tapasztaljuk többször az Aeneas Sylvius művéből átkölcsönözött helyeknél, mi főnebb ki van mutatva. — Szerzőnk oda törekedvén, hogy a magyarok történetét a többi európai államokéval összeköttetésbe hozza, rendesen minden liber végén Blondus után közöl egyes világtörténelmi adatokat. A magyar kútfők és Blondus Magyarországnak és a külföldnek története között szoros összefüggést csak nagyon ritka esetekben mutattván ki, Bonfin sem hozza — s ily ala-

pon nem is hozhatta — valóságos, belső összeköttetésbe a bel- és külföldi eseményeket. Mily bőven, terjedelmesen vette át sokszor idegen írók adatait, oly röviden s szárazan szerkeszti rendesen ezen világtörténelmi függelékeket; sokszor tulajdonneveken kívül alig fordul elő bennök valami. Az ily módon készített függelékek legfőlebb annak használtak, ki a történelemben jártas volt, mert kissé tájékozhatta magát; a történelemben nem jártas olvasó ellenben azoknak nem igen vehette hasznát.

Bonfin a 304. lapon egykorú történeti művek felhasználásánál követendő nagyon helyes elveket állít fel, de nem követi sem az egykorú, sem a régibb írók felhasználásánál. *Nem vizsgálja az írók hitelességét általán véve és nem vizsgálja az egyes adatok helyességét.* Minden bírálat nélkül, vakon másolja le az előtte ismeretes műveket; némely helyen úgy látszik, mintha kritikailag járt volna el, de az csak szemfényvesztés. Bonfin t. i. művének szövegébe nemcsak a tulajdonképeni történelmet vette fel, hanem, bizonyosan azon célból, hogy az olvasók csodálhassák tudományát, felvette a »pro et contra«-kat is, mik egyes eseményekre nézve több író vagy kútfő különböző állításaiból keletkeztek. A helyett, hogy ezeket a mű megírása előtt intézte volna el és ebbe csak az eredményt vette volna fel: részletesen elmondja a különböző véleményeket és minden kényszerítő indok nélkül, bizonyos ösztönszerű érzék után indulva, elfogadja az egyiket vagy a másikat, vagy pedig megelégszik a kútfők állításai között létező ellenmondás constataálásával (p. o. 10, 40, 63, 74, 85, 96, 161, 204, 214. l.). Ezen eljárásból joggal következtethetjük, hogy Bonfin ott, hol az ellenkezőt ki nem mondja, nem kételkedett a közlöttek valóságában. Szerzőnk, ha kútfőinek állításai között ellenmondást nem tapasztal, vagy ha valamely szakaszra nézve csak egy kútfő áll rendelkezésére, *legnagyobb hízékenységgel és teljes bizalommal* másolja le kútfőit. Ily tulajdonokból magyarázható, hogy az előtte ismeretes kútfők között nem tudott kellően választani; s innen van, hogy kútfői között találunk hiteleseket és nem hiteleseket, mi más helyen tüzetesen ki lesz mutatva. Hogy Bonfin nem bírt kritikai ésszel vagy legalább nem alkalmazott kritikát, hogy

ellenkezőleg érzéke és hajlama döntöttek nemcsak az egyik vagy a másik véleménynek elfogadásánál — a mint láttuk — hanem még akkor is, mikor ugyanazon egy tárggyal foglalkozó kútfők között kellett választania: azt legjobban látjuk I. István életének leírásánál. A rendelkezésére álló három »vita« között épen azt választotta, mely, mint későbbben ki lesz mutatva, legkevesebb hitelt érdemel. E választásnak indoka az, hogy Bonfin rokonszenvet érzett ezen részletekben és phrasisokban gazdag vita iránt, míg a többi kettő, főleg pedig a »minor«-nak száraz előadása, nem tetszett neki.

Bonfin a kútfők felhasználásában nem járt el pontosan és lelkiismeretesen, minek következtében néhány nevezetes hibát követett el. Ilyen az, hogy a II. István idejében viselt dalmát háborukat Kálmán idejébe teszi (267—272. l.); ilyen, hogy II. Endrét teszi az »egyiptomi« hadjárat fejévé (307—311. l.). Sok tulajdon névnek helytelen írását, sok évszám-nak hibás voltát részint a kiadó- és nyomdásznak, részint a kútfőknek kell felrónunk, mivel Bonfin kéziratát nem ismerjük.

E pontatlansággal egy másik tulajdonság párosul, mely Bonfin művének nem válik előnyére: *a szenvedélygyé, kórrá vált részletezés és kiékesítés.* A kútfőknek legegyszerűbb kifejezéseit felfújja igényteljes, büszkén lépdelő phrásisokká; röviden említett eseményekhez hozzákölti minden meggondolás és aggodalom nélkül a legkisebb részleteket és az indokokat. Akárhol üjtük fel az eddig tárgyalt szakaszt és akár mely sort hasonlítunk össze a kútfő megfelelő soraival: mindenütt élénk tűnnek a főnebbi állításnak bizonyítékai. Egy ilyen (a 394. lapon található) példát már közlöttem; ez megmutatja, hogy Bonfinnak még a legközönségesebb dolgokban sem adhatunk hitelt: mindaz, a mit itt mond, nagyon valószínűnek és hihetőnek látszik, de mind ennek alapja Turóczi azon száraz adata, hogy II. Géza akkor meg akkor meghalt és — Bonfin élénk phantasiája. A pontatlanság és ezen most megrótt tulajdonságok mily tévútra vezethetik az író, azt legjobban mutatja II. Endre keresztes hadjáratának története (307—311. l.); itt Bonfin — a phrasis és phantasiának rabja — a történethamisítás hibáját követi el. Élénk szavak-

kal, a legkisebb részletekig, mintha az egésznek szemtanúja volt volna, írja le II. Endre egyiptomi hadjáratát, míg ez soha sem volt ott. Ide tartozik Bonfinnak azon szokása is, a szereplők szájába, az ő véleménye szerint, egyszerű, de valóban dagályos beszédek adni, mely beszédek a »*magyar Livius*« nevét szerezték neki és annyira megtetszetek, hogy a 18. században külön könyvben ki is adták: »*Livii hungarici, Ant. Bonfinii hist. orationes selectae.*» ¹⁾

A phrasis kedvelésével sokszor együtt jár a *tendencia*. Ezt Bonfinnál is tapasztaljuk. Tendenciája a magyar népet dicsőíteni, mely, ha egész művében megvan ugyan, mégis egyes helyeken különösen szembetűnő. Ilyent találunk a 168. lapon, hol az »Ungari« (avarok) legyőzhetetlenségéről és kiríthatatlanságáról szól: — — »*Gens enim scythica, et Unnorum praesertim, qui semper in patriis alienisque sedibus longe lateque dominari consueverunt, jugi impatiens et bello indomita, haud quaquam facile perdomari poterat Sed tamen gens Ungarica, tanta strage et rapinis affecta, nullo unquam bello deleri, vel Pannoniis ejici extirparique potuit. Quin et succisa frequentius, ita tempestate nostra repululavit, ut non modo parta tueri, sed ab adriatico ad sarmaticum, et a Vindelicis ad euxinum usque mare, imperante divo Matthia Corvino, propagavit imperium.*« Nagyon tendenciosus azon szakasz is, melyben Magyarországnak Dalmatiára vonatkozó igényeiről van a szó; az idevonatkozó egyes helyeket már főnebb idéztem.

Mindenféle szempontból megvizsgálván Bonfin művének első részét, a nyert indokokra alapított végítéletet lehet mondani, melynek alkotásánál még a tudomány és kritika főelveit is tekintetbe kell venni. Általánosan elfogadott elv, hogy minden korszak történetének szerkesztésénél annak legregibb kútfejét kell felhasználni. Ha egykoru kútfő nem létezik, — szerkesztési idő tekintetében — a legközelebbi bír elsőséggel. Ezen elv alapján meglehet határozni ugyanazon egy korszakra vonatkozó kútfők értékének sorrendjét és menél hátrább lesz valamely mű e sorban, annál kisebb az ér-

¹⁾ Cassoviae 1732.

téke az illető korszak történetére nézve. Ezekből az következők, hogy későbbi compilatiók kisebb értékkel bírnak, mint azoknak eredeti kútfői. Ezért valamely történeti mű szerkesztésénél nem szabad olyan compilatiót használni, melynek eredeti kútfői mint önálló munkák rendelkezésünkre állanak; hanem igen is használjuk magukat ezen kútfőket. Kivételt képeznek azon compilatiók, melyek előttünk ismeretlen kútfőket hagytak ránk; egy a magyar történelemre nézve nagyon fontos ily compilatióra hivatkozhatom s ez Turóczi krónikája. Lehet-e helye Bonfin műve első részének is ezen kivételek között? Nem lehet. Ezen rész — kivéve a már ezelőtt kijelölt és egy függelékben különösen kimutatott helyeket, melyek a hagyományból származnak — nem más, mint előttünk ismeretes és rendelkezésünkre álló kútfők compilatiója. Ha Bonfin csak egyetlenegy előttünk ismeretlen kútfőt megővott volna az enyészettől, legfontosabb kötelességünk volna, azt a többi hasznavehetetlen adatok közül kiemelni és megfűszerezni a phrasisok- és tulzásoktól, óvatosan helyreállítani. A magyar történelem szerkesztésénél adatainkat haszonnal csak közvetlenül Bonfin kútfőiből meríthetjük, mivel Bonfin túlzott és phrasisokkal telt stylusa, az általa kigondolt sok részlet s végre hamis állításai csakis károsan hatnának a művére alapított történelemre. A hunok történetéhez Jordánis művéből, az avarokéhoz Paulus Diaconuséból, a hussitákéhoz Aeneas Sylviuséből, a magyarokéhoz a régibb magyar kútfőkből, Turócziból és a velencei írókból fogunk megközeleltőleg hiteles adatokat szerezni és meríteni, de nem Bonfin művéből, mivel ő mindezen kútfőknek csak compilatora és átalakítója. Mindezeknél fogva Bonfin művének első része, kivéve a hagyományra alapított helyeket, a megfelelő korszak kútfői között nem foglalhat helyet, azaz, azoknak sorából kitörlendő.

Bonfin művét a harmadik decas nyolczadik könyvéig compilationnak tekintem; ezen rész épen befejezett részletes tárgyalása eljárásom igazolására szolgál. A második részt önkorrajznak nevezem, mivel innen kezdve nem más történeti művek, hanem szóbeli hagyomány, itt-ott talán egyesek feljegyzései, Bonfin saját szemlélődése és tapasztalása képezik ennek alapját. A két rész közötti határt azért húztam a harmadik decas nyolcadik és kilencedik könyve között, mivel a szerző a nyolczadik könyvben, mint főnebb kimutattam, még történeti művekre támaszkodik, míg a kilencediktől kezdve a hagyomány már elnyomja, háttérbe szorítja a még néha felhasznált kútfőnek, Turóczinak, adatait.

D e c a s III.

Liber 9.

(1458.)

529—537. Szilágyi Mihály eljárása a királyválasztásnál és a rákosi gyűlés. Szilágyi beszéde az urakhoz Hunyady Mátyás érdekében, mely beszéd Bonfin műve ugyan, de általánosan elterjedett eszméket hoz napfényre, ilyen: nemzeti király kell a magyar népnek. Ujlaky és Gara is beleegyezésre kényszerítettnek; Mátyás választása. Öröm az egész országban. Mátyás hazajötte, fogadtatása.

537—538. Ujlaky család kozik azon reményében, hogy Mátyás gyöngye, erélytelen király lesz. — Fridrik császár ellenséges fellépése; néhány főúr szövetkezik vele és pedig — Bonfin véleménye szerint — csak azért, hogy őt Mátyás megbuktatására felhasználhassák: »Non tam ut eum regem haberent multa pollicentem, quam ut illius viribus et auctoritate Matthiam regno ejicerent et ipsi deinde pro sua libidine imperarent.« Nem tekintve az itt tapasztalható túlzást »non tam ut eum regem haberent« ezen indok tökéletesen helyes.

538—542. A Hunyady család származása. E szakasz történetírói lelkiismeretlenségnek és egy szenvedélylyé vált tendenciának szüleménye. Azon mondáról is tesz említést, mely szerint Hunyady János Zsigmond királynak természetes fia volt volna; szerzőnk ezt Cilley által költött mesének mondja.

Liber 10.

(1458—1464.)

543—549. Mátyás háborúi, nevezetesen a Fridrik elleni. — A pártütők megtérése, Mátyásnak Fridrik fölötti győzelme. — A magyarországi hussiták elleni háború.

549—552. A Szilágyival való meghasonlás, ennek fogságba ejtése s abból való kiszabadítása. A viszály okára nézve azt mondja: »Simultatis causam nemo sat exploratam habuit«; tehát határozott véleménynt nem hoz, hanem felsorolja a különféle híreket.

552—554. A hussiták legyőzetése, Giskra hódolása. Szerző itt Giskrának Mátyáshoz intézett hódoló levelét közli. Valódi levélnek felel-e ez meg, azt nem lehetett a rendelkezésemre álló levelek segítségével meghatározni, de magábanvéve nagyon valószínű, mivel ama levél, ha nem tekintjük az irályi kiékesítéseket, nem tartalmaz semmit, mi a tényekkel ellenkeznék.

554—559. Török háboru. — Alkudozások Fridrikkel a sz. korona kiadása végett. — Mátyás Drakult megbünteti. — A korona kiadása és az ezen alkalommal létrejött békeszerződés, melynek szövegét szerzőnk bizonyosan felhasználta, csak hogy nem közölte pontosan; erről könnyen meg lehet győződni, ha szerzőnk adatait összehasonlítjuk magával az oklevéllel. ¹⁾

560—561. Mátyás a török ellen menvén, Jaicát elfoglalja. Haza siet a koronáztatáshoz. Mohamed újból ostromolja Jaicát, de a Mátyás megjelenéséről szóló hír megfutamítja őt a vár alól.

¹⁾ Teleki, Hunyadyak kora 11. köt. 63. l. egy 1504-ben II. Ulászló által kiállított hiteles átirat után.

Bonfin azt állítja, hogy Mátyás 1463-ban karácsonkor tért vissza Budára; ez ellen szólnak Mátyásnak Tótországban Dombrón 1464. évi január 27-én kelt levelei, az egyikben felszólítja Mátyás a pozsonyiakat, hogy a koronáztatásra néhány előkelő polgárt küldjenek ¹⁾; a másikban a pápát értesíti a török elleni szerencsés hadjáratáról ²⁾. Ezek szerint Mátyás csak februárius közepe felé térhetett vissza Budára, itt ugyanazon évi februárius 14-én adott ki Szapolyainak oklevelet, mely a király sajátkezű aláírásával van el látva ³⁾.

Szerzőnk úgy adja elő a török által újból ostromolt Jaica megmentését, mintha ez még a koronáztatás előtt és pedig csak az által történt volna, hogy Jaica felszabadítására a király által küldött Szapolyai a Mátyás közeledtének hírért költötte és terjesztette. Többféle eszközök segítségével kimutatom, hogy szerzőnk Jaica felszabadítását hibásan teszi a koronázás elé. Tudjuk, hogy Mátyás 1463. évi karácsonkor foglalta el Jaicát a törököktől, hogy 1464. évi februárius közepe táján tért vissza Budára és hogy koronáztatása ugyanazon évi márczius 29-én történt meg. Megvan Mátyás egy levele ⁴⁾ (datum nélkül), melyben Fridrik császárt arról értesíti, hogy a török már harmincz nap óta ostromolja Jaicát és más várakat, melyeket a magyarok már elfoglaltak volt. E levél Jaicának csak azon ostromára vonatkozhatik, mely a magyarok által történt elfoglalást követte, mert Jaicáról és a többi várakról mint »castra in nostris manibus habita«-ról szól. Vegyük tehát, minek kellett volna Bonfin szerint Jaicának Mátyás vezérlete alatt eszközölt elfoglalása és a koronáztatás, azaz, 1463. évi december 25-ke és 1464. évi márczius 29-ke között történnie: Jaicának a magyarok által történt elfoglalásáról szóló hír eljut a

¹⁾ Teleki u. o. 84. l.

²⁾ Epistolae Matthiae Corvini, Cassoviae 1743; II. köt. 161. l.

³⁾ Katona, historia critica 14. köt. 676. l.

⁴⁾ Epistolae Matthiae Corv. II. köt. 176. l.

szultánhoz, ez egyszerű készületeket tesz új hadjáratra, nagy seregével, nagy ágyúival a Balkán hegyes vidékén keresztül veszi útját, Jaica ostromát megkezdi és e várat már *harmincz nap* óta ostromolja, midőn Mátyás eltökéli magát, hogy az ellenség elűzésére indul: »nos . . . pergimus ecce cum his, quas habemus copiis ad repellendum ab obsidione infestissimum hostem«¹⁾; ezután Szapolyai Jaicaig vonul, a várat új őrséggel látja el, visszaindul és még jókor érkezik meg a koronázásra. A ki tekintetbe veszi ama sok akadályt, miket az idétt egy úton lévő hadseregnek főleg télen le kellett győznie, belátja, hogy mindaz ily rövid idő alatt meg nem történhetett; más szavakkal a Bonfin említette Jaica ostromlása a török szultán által és annak megmentése csak a koronázás után volt lehetséges. Mátyásnak egy másik (datum nélküli) levele²⁾ is bizonyítja, hogy a török szultánnak többször említett hadi vállalata a koronázás után esik. Ezen II. Piushoz intézett levélben panaszkodik Mátyás, hogy a neki több fejedlem és nép részéről 1464. évi június első felére ígért segítséget, melynek a török birodalom belsejébe (viscera) intézett támadásból kellett volna állani, nem adták meg és hogy a török ezért tört be a magyarok által nem régen visszafoglalt (nuper recuperatum) Bosnyaországba: »nam quis eum (Mohamedem) credit ultro Jajzam fuisse obsessurum, si retro Constantinopolim obsideri aut sensisset aut saltem timuisset?« A levél végén Mátyás hozzáteszi, hogy ő (akármit tesznek a többiek) egyenesen Bosnyaországba indul. E néhány adat is mutatja, hogy ez a levél csak június első felének lejártá után íratott³⁾. Kérdésünkre nézve nem szükséges a kiállítási időt még közelebbről meghatározni, mivel e levél már így is czáfolhatatlanul bizonyítja, hogy a török szultán Mátyás koronáztatása után

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ Epistolae Matthiae Corv. II. köt. 173. l.

³⁾ Horváth M. azt állítja, hogy e levél II. Piust már nem találta életben; a ki pedig 1464. évi augusztus 15 én halt meg.

ostromolta Jaicát és hogy a magyarok az 1464. év nyarán, nem pedig elején indultak Jaica felszabadítására.

Bonfinnak ezen nevezetes hibája mellett már alig tűnnek fel a többi hamis állításai, milyenek: hogy Szapolyai állott a vállalat élén, míg valóban a király intézte az egészet és vezette a sereget ¹⁾; hogy a király megjelenése Szapolyai által költött hír volt.

Ámbár más bizonyítékra már nincsen szükségünk, mégis említésre méltónak tartom, hogy Turóczi művében is találunk adatot, mely megczáfolja Bonfin állításait. Turóczi, ki mint kortárs e kérdésben több hitelt érdemel, mint Bonfin, ki 1464-ben még nem volt Magyarországon, műve IV. részének 66. fejezetében a koronázás után teszi Jaica felszabadítását.

Decas IV.

Liber. I.

(1464—1468.)

526. A koronázás, Vitéznek a király által történt kitüntetése. Meglehet, hogy a király hasonló szavakkal tünnetette ki Vitézt a koronázásnál; szerző az adatokat valószínűleg azon oklevélből merítette, melyet Katona mint Budán 1464. évi június 7-én keltet közöl ²⁾.
- 563—574. Szrebernik és Szvornik várak ostromlása. — Az urak ellenszegülése által okozott hátrálás. — A szegedi országgyűlés. — Svehla és a zsebrákok megfenyítése. — A Rómába küldött követség. — Az erdélyi zavarok. — Szilágyi Mihály halála; Mátyás Erdélyben; Szapolyai Imre el akar pártolni a királytól; szerző ennek okát biztosan nem tudja, hír szerint Mátyás uralkodási vágya volt az ok. — A moldvai hadjárat. — A pápa a cseh háborúra serkenti Mátyást. — Az indokok, melyek a királyt hajlandóvá tették a háborúra: a pápa és császár ösztönzései; a vágy boszút állani Pod-

¹⁾ Mátyás a pápához, Fridrikhez és Ragusa városához intézett leveleiben maga mondja: »nos pergimus.«

²⁾ Historia critica 14. köt. 682. l.

jebardon ama sok bántalomért, melyet a zsebrákok a cseh király segítségével elkövettek; a nagyravágyás; a katolikus meggyőződés, a pápa által e háborúra küldött pénzsegély, a cseh országnagyoknak, főleg Sternberg Máténak becsapásai Magyarországba. Ezen indokok annyira megegyezők a körülmények- és tényekkel, hogy Horváth ¹⁾ és Szalay ²⁾ is elfogadták műveikben. — A főurak között, kikkel Mátyás ezen ügyben tanácskozik, többen a háború ellen nyilatkoznak és egészen helyes érveket hoznak fel, így p. o., hogy Mátyásnak elég dolga, baja van a törökkel, hogy nem lesz képes, nem lesz eléggé erős, egyszerre két háborút sikerrel viselni.

Az 573. lapon szerző a Mátyás és Viktorin között váltott levelekre hivatkozik, melyekből kitűnik, hogy a csehek, főleg Sternberg Máté a magyarokat bántalmazták; e levelek közül több megvan Teleki nagy művének XI. kötetében a 177. laptól kezdve. Bonfin úgy beszél e levelezésről, mintha ilyen csak a koronázás utáni második évben létezett volna.

Liber 2.

(1468—1471.)

574—578. Mátyásnak Bonfin által költött beszéde az országtanácsban; itt Bonfin az előbbi könyvben felsorolt indokokat szónoklatilag kiékesítve adja elő.

578—583. A cseh háború Viktorin elfogatásáig.

Az 581. lapon érdekes adatot közöl Bonfin, melynek alapját, valóságát vagy valótlanságát eddig nem voltam képes kideríteni: »tunc Viennenses, cum imperatorem in arce acerrima obsidione circumventum haberent, ad regem (Matthiam) clam misisse literas ferunt: quibus, si vellet accipere civitatem, simul et imperatorem se daturos esse pollicebantur.«

583. A törökökről és a pápáról

¹⁾ Magyarország történelme, Pest 1860. II. köt. 453—462. l.

²⁾ Magyarország történelme, Pest 1863. III. köt. 239—241. l.

583—587. Podjebrad halála. Bonfin nagyon nyíltan beszél arról, mily hatással volt Podjebrad halála Mátyás kedélyére: »Audito . . . hostis interitu . . . princeps (Matthias) ingemuit, collachrymavitque: fortunam ne, animi jacturam indoluerit, an dolorem ex arte simularit, nemo satis exploratum habuit.« Bonfin Podjebrad halálát 1471 helyett 1470-be teszi. — A gyűlés Kuttnában, a császári, a magyar és a lengyel követek; ezeknek egyike nagyon hosszú beszédet tart (584—586. l.); Ulászló cseh királylyá választatik. Háború a csehek és a törökök ellen. — Világtörténelmi adatok. Kázmér, lengyel király, most a cseheket pártolja. Bonfin pótlólag említi, hogy Mátyás súlyos adókat vetett ki.

Liber 3.

(1471—1475.)

588—589. Több országnagy összeesküvése Mátyás ellen. Erre nézve Bonfin a következő nevezetesebb indokokat közli: Vitéz, az érsek, azért pártol el, mert a király önakarátja szerint cselekszik és semmit sem hajt Vitéz tanácsaira; a nagy adó általános elégtelenséget szült; a papság azért pártolt el, mert a király annak jövedelmét csökkentette, ámbár ez a pápai követ segítségével történt; továbbá szálla volt az urak szemében, hogy Mátyás mindinkább önfeje szerint kezdett uralkodni és hogy ők ez által befolyásukat, tekintélyüket elvesztették.

Ezen indokok tökéletesen megfelelnek a tényeknek és körülményeknek s bátran feltehetjük, hogy Bonfin az ügybe beavatott személyek közlései után jegyezte fel ezeket; Horváth Mihály is elfogadta ezen indokokat¹⁾. Eredeti és ha való, jellemző az Országh Mihály szájába adott nyilatkozat: »Quencunque sacra corona coronatum videris, etiam si bos fuerit, adorato et pro sacrosancto rege ducito et observato.«

589—594. A lázadó urak a fiatal Kázmért hijják a trónra.

¹⁾ II. köt. 476. l.

Mátyás hogyan gondolja elfojtani a lázadást: »... neque si potuisset, eo tempore saeviendum esse judicabat... Non ignorare Ungarorum ingenia, neque varia hominum studia latere: scire inconstantes eorum esse animos, ac vulgus spem fortunamque sequi.« (589. l.); a szerző itt helyesen fogja fel a viszonyokat és Mátyás eljárását. — Mátyás a lázadást nem erőszak, hanem nagy engedékenység és ügyesség által fojtja el, a lengyeleket kitakarodásra kényszeríti; újból gyanakodik Vitézre — Bonfin szerint azért, mert az összeesküvésben részt vett — ezután megbünteti, mire Vitéz nem-sokára meghal. — Vitéz palotájának nagyon kiékesített leírása. — Világtörténelmi adatok.

594—600. Kázmér, a lengyel király, Mátyástól Sziléziát- és Morvaországot követeli; ezért háború támad; Breslau védelme; békealkudozások; Kázmér- és Mátyásnak Bonfin által szerkesztett hosszú beszédei; a béke pontjai.

Mindezt Bonfin 1473-ba teszi, holott e dolog 1474-ben történt. Az alkudozásokat nem írja le pontosan ¹⁾. A béke nem, mint Bonfin mondja, a királyok, hanem ezeknek biztosai által kötött meg ²⁾. A béke pontjait ³⁾ ellenben jól adja; ez mutatja, hogy maga az illető oklevél vagy ennek egy másolatja rendelkezésre állott a szerzőnek; csak a 200,000 arany helyett 400,000-et mond Bonfin.

601—603. Világtörténelmi adatok. — A Nagy Mihály és Homonna elleni vállalatok; ezeket meg Bonfin 1474-be teszi, míg 1473-ba valók ⁴⁾. — Világtörténelmi adatok. — Sabác és Szendrő ostromlása.

Liber 4.

(1476.)

604—608. Mátyás a török háborúra és a menyekzőre készül.
— A török háború. — A Beatrixért küldött követség,

¹⁾ Lásd Horváth, II. köt. 482—484, 487—492. l.

²⁾ U. o. 489—493.

³⁾ U. o. Horváth ezeket Dlugoss XIII. 534. után közli, mely művet nem használhattam.

⁴⁾ U. o. 484. l. Dlugoss XIII. 503. 506. után.

ennek útja és az általa Nápolyba vitt ajándékoknak részletes leírása. Beatrix Magyarországra jön, itteni fogadtatása, a menyekző leírása. — A török felhasználja ezen alkalmat és kárt tesz a magyaroknak Szendrő mellett.

608—615. A Frigyes ellen viselt háborúnak okai. Bonfin tizenegyet és pedig hallomás után sorol fel, de megjegyzi előlegesen: »... Matthias dicere solebat, neminem praeter se imperatoremque futurum, qui intimam belli causam noverit.« Erre nézve Horváth Mihály azt mondja: »... e titkos ok aligha az nem volt, hogy a magyar trónra vágyó Fridrik igényeit megsemmisítve fia örökösödését biztosítsa ¹⁾. Ama tizenegy ok a következő: 1. Mátyás megbánja, hogy Fridrik utódainak ígerte a trónt, ha maga utód nélkül kimulnék; 2. Fridrik hálátlansága: Mátyás lévén az, ki őt Victorin megtámadásaitól megmentette; 3. Fridrik Ulászlót pártolta Podjebrad halála után, a helyett, hogy neki szerezte volna meg a cseh koronát, kit épen a császár is nagyon serkentett a cseh háborúra; 4. Fridrik katonái minden ok nélkül pusztítottak Magyarországon; 5. Fridrik nem akarta a cseh háborúra ígért segédpénzt kifizetni; 6. Fridrik nem akarta leányát Mátyásnak nőül adni; 7. régi, már Cilley által szított ellenségeskedés Fridrik és a Hunyadyak között; 8. Mátyás az austriai főuraknál Fridrik ellen összeesküvést támasztott volna; — ebből látjuk, hogy Bonfin nem használta fel azon nyílt levelet ²⁾, melyben Mátyás arra hivatkozik, hogy a breslaui béke szerint az austriai urak Mátyás oltalma alatt állanak, s hogy ezeket Fridrik minden ok nélkül megtámadta; 9. a határok mellett lakó urak állhatatlansága; 10. a két fejedelem közötti jellemkülönbség; — itt a szerzőnek csak annyiban van igaza, a mennyiben mindketten tulajdonaik, jellemök szerint cselekedvén, egymásnak ellenségei let-

¹⁾ II. köt. 528 l.

²⁾ Teleki XII. köt. 47. l.

tek; Bonfin ide a két fejedelem jellemzését szövi be, mely levonva a fellengzéseket és túlzásokat, nagyon helyes; 11. Mátyás nagyravágyása és azon reménye, hogy talán elfoglalhatná a szép Austriát. Senki sem mondhatná, hogy az itt felsorolt okok és indokok, kéllően felhasználva, tévútra vezetnék az embert, mivel leginkább tényekre hivatkoznak, melyeknek valóságát kétségbe vonni nem lehet. — Az országnagyok a viselendő háborúról tanácskoznak; Báthory István ellene van a háborúnak; e tényből Bonfin nagy oratiót farag; — Kinizsy Pál a háborút pártolja; Bonfin ennek szájába valamint Mátyáséba is nagy beszédek ad; — Austria leírása: *historia rerum Friderici III.* ¹⁾ 2—3. lap után, de phrasisokkal és saját szemlélődés segítségével bővítve.

Liber 5.

(1476—1479.)

616—623. Bonfin állítja, hogy Mátyás, mielőtt háborút kezdett volna, a csillagokat szokta vizsgálni és hogy semmi nevezetesebb vállalatba nem bocsátkozott a nélkül, hogy a főurak véleményét meg nem hallgatta volna; Bonfin elfelejtette hozzátenni, hogy meghallgatta ugyan a főurakat, de tanácsukra nem igen hallgatott, hanem önfeje és önakarata szerint cselekedett. — Mátyás hadat üzen Fridriknek; az illető okirat bizonyosan Bonfin kezében volt, ő t. i. jól és pontosan adja ezen levél ²⁾ tartalmát, csak a kifejezések túlzottak; az egész Bonfiniusi stylusban van közölve. — Több austriai helység elfoglalása a magyar hadsereg által. — Bécs leírása: *historia rerum Friderici III.* 3—5. l. — Klosterneuburg és más austriai városok elfoglalása; a császári követek Mátyás előtt; az egyik követ ékes beszéde, Mátyás válasza: mindkettő Bonfin műve; békealkudozások; a béke feltételei.

¹⁾ Aeneas Sylviustól, Argentorati, 1685.

²⁾ Lásd Pray, *Annales* IV. köt. 108. l.

Bonfin ezen béke pontjait egészbenvéve pontosan közli, csakhogy 150,000 forintról beszél, míg az illető oklevélben ¹⁾ csak 100,000-ról van szó; továbbá azt mondja, hogy Mátyásnak jog adatott, Austriát elfoglalni, ha Fridrik a feltételeket nem teljesítené, míg az oklevél azt mondja, hogy Mátyásnak szabadságában álland, magának bármi módon elégtételt szerezni. Bonfin továbbá e helyen is elragadja a buzgalom, mely szerint előadását jelenetek és beszédek által megeleveníteni törekszik. Szerinte a császári követek megjelenetek Mátyás előtt, beszédeket tartottak és végre nagyon drámailag történik a béke megkötése és kihirdetése: »... pontifex agriensis ...: jubes me, inquit, Matthia, rex Ungariae, pacis tabulas promulgare? Jubeo. Jube-tisne vos caesaris augusti oratores, quibus ineundi foederis data est summa potestas? Jubemus«; ezután az egri püspök közli a béke feltételeit és áhitatteljes szavakkal fejezi be beszédét. Mindez hamis, mivel a magyar király követei Gmundenben kötötték meg a békét Fridrikkel ²⁾. Bonfin valószínűleg összevonta vagy összetévesztette az előleges békealkudozásokat a béke valódi megkötésével.

623—629. Világtörténelmi adatok. — Mátyás Beatrixsal körútat tesz az országban. — Bonfin »ex archetypis« közli a velencei doge egy levelének tartalmát s ezután Mátyás válaszát, melyet valószínűleg másolatból merített. E levélben a király megemlíti, hogy a velenceiekhez való viszonya meghidegült, mert a segélypénzeket nem küldték és mert az austriai háború idejében inkább Fridrikkel, mint ő vele tartottak. — A törökök hadjárata Velence ellen. Ujabb viszály Kázmérral a pruthek miatt; a szerző e helyen is levélre hivatkozik: »... quemadmodum paulo post ex Matthiae accepimus litteris, Casimirus promissa non praestitit, ut epistola rex longa conqueritur.« (627. l.) — Mátyás Ulászlóval

¹⁾ Teleki XII. köt. 39. l.

²⁾ Ugyanott.

kibékülni akarván, a két király követei Olmützben alkudoznak, ezután a két király ugyanott találkozik és végre megkötik a békét. Bonfin nagyon bőven írja le a Mátyás által ezen alkalommal rendezett ünnepélyeket; de a béke feltételeit ¹⁾ nem közli. Nagyon tendenciosusak és hamisak a szerzőnek Ulászlóra vonatkozó egyes megjegyzései és adatai: »jam intelligebat (Matthias), illum (Wladislaum) esse maturum, praeterea magnanimum et prudentem, ac belliciosissimis denique populis praepollentem.« (627. l.); »Wladislaus armatus, ac instructa acie, civitatem ingressus est, alterumque Martem referre videbatur; magis arma, quam toga magnitudinem corporis addecebant.« (628. l.); ».... (Matthias) rogatus a suis, quem sibi successorem optaret, regnoque eligendum consuleret? Wladislaum, inquit, si optimum regem oppetitis.« (629. l.). — Bonfin abban is hibát ejt, hogy a királyok találkozását úgy írja le, mintha ez mindjárt a békekötéskor történt volna, pedig a béke megkötött 1478. évi deczember 7-én és a találkozás 1479. évi július havában történt ²⁾.

629—632. A török betör Stajer- és Magyarországba. — Fridrik nem akarja a béke feltételeit teljesíteni. — Mátyás a törökök ellen indul. — Világtörténelmi adatok. — János, Beatrix fivére eljön Magyarországba.

Liber 6.

(1479—1485.)

632—640. Ujabb ellenségeskedések és viszályok Fridrikkel. — Veglia sziget Mátyás fáradozásainak daczára a velenceiek kezébe kerül. — Mátyásnak hadai Stajerszágba eredménynyel küzdenek Fridrik ellen. — Báthory és Kinizsy kenyérmezei győzelme. — A török betör Apuliába, Mátyás ellenök segílyt küld. — Világtörténelmi adatok. — A Fridrikkel való viszályok Mátyást a török elleni vállalataiban gátolják.

¹⁾ Pray, annales IV. köt. 124—125. l.

²⁾ Horváth M. Dlugoss XIII. 583. lapra hivatkozik.

640—648. Mohamed szultán halála, a fiai közötti viszályok. — Mátyás a török ellen indulván, Fridrik becsap Magyarországra és most Mátyás ezen ellenség ellen fordul. — Hainburg, Bruck, Korneuburg és Bécs városok ostromlása és elfoglalása; itt-ott a török elleni vállalatról is van szó.

Liber 7.

(1485—1486.)

649—652. Mátyás Budára jön. — Az 1486. évi hires országgyűlésen hozott fontos törvények. Bonfin az itt felhozott adatokat magából az úgynevezett »Matthiae regis decretum majus«-ból merítette; az egyes czikkeket kivonta és röviden előadja. Erről meggyőződünk, ha a Bonfin által felsorolt törvényeket a decretummal ¹⁾ összehasonlítjuk. Nagyon természetes, hogy az, ki e törvényekkel közelebből meg akar ismerkedni, elő fogja venni az eredeti kútfőt, magát a decretumot.

653—657. Az előbbi magyar királyok életmódja. — Mátyás életmódja Beatrix bejöttéig és ezután; mindenféle művészek behívása: »Pannoniam alteram Italiam reddere conabatur.« — A magyar nép nem nézte jó szemmel, hogy a király az eddig szokásos erkölcsöket megveti, hogy az adót művészek és tudósok fizetésére, fényezésre fordította. Nem tekintve a Bonfinnál szokásos túlzásokat, az itt kifejtett nézetek helyesek. — A Mátyás kormánya alatt létrejött különféle épületek leírása. Mátyás, más gyermeke nem születvén, fiát Jánost szemeli ki utódául.

657—660. Laa ostromlása. — Mátyás Iglóban megújítja az Ulászlóval kötött szövetséget, »ne instituta cum Wladislao amicitia caesarea arte dirimeretur, ne bellicosum juvenem et ad clarissima quaeque facinora natum magno stipendio conduceret inque suam adduceret invidiam.« Megint nagyon tendenciosus a főnebb idézethez hasonló jellemzése Ulászlónak. — Retz és

¹⁾ Corpus juris hung., Tyrnaviae 1696. II. köt. 143. l.

Eggenburg elfoglalása. — Bonfin megérkezik a Retz mellett felütött királyi táborba. — Pruisz János nagyváradi püspök, követsége Milanóba az ottani herczeg nővérének Corvin Jánossal való egybeházasítása végett.

Liber 8.

(1487—1490.)

661—667. Mátyás Bécs-Ujhelyt ostromolja; e várnak és Schottwien-nak elfoglalása. Hippolyt d'Este, a későbbi esztergami érsek fogadtatása a magyar táborban. — Nagyszerű katonai szemle Mátyás vezérlete alatt Bécs-Ujhely mellett; a hadsereg szervezete, Mátyás parancsnoki ügyessége, a katonai fegyelem, a magyar katonák edzettsége és kitartása. — Ütközet Fridrik hadseregével.

667—671. A milánói követ kívánja, hogy Corvin János királyi czímet nyerjen, mielőtt házasságra lépne a milánói herczegasszonnyal. — Mátyás néhány engedetlen sziléziai úr ellen küldi hadait; Ulászló ezt a béke sértésének veszi; de a jó egyetértés a két király között megint helyreáll. — A stajer és karantán rendek Mátyásnak hódolnak. — A király betegeskedik; tavaszkor Budára megy; ott megjelennek mindenféle követések s ezek között Velence és Fridrik követei azért, hogy lessék a király egészségi állapotát. — Fridrik követi alkudozásokat kezdenek s végre Fridrik Linzben személyes találkozásra várja Mátyást; ez kissé felábadván, el is megy oda. — Utólagosan István, szerémi püspök, milánói követségéről történik említés. Istvánnak feladata volt, a menyekző elhalasztását kieszközölni, mert Mátyásnak még nem sikerült Corvin Jánost királylyá tennie: »ipse (Matthias) Hungariae coronam tuto resignare non posset: veritus Beatricis acerrime adversantis et procerum seditionem...«

671—677. Mátyás halála. Érzelő jelenet Beatrix és Corvin János között, a jelenlévő urak hűséget esküsznek mindkettejüknek. — Miképen gondoskodott Mátyás arról,

hogy halála után fia János lehessen és választassék királynak. — Temetkezési pompa Bécsben. — Panegyricus Mátyásra. — Szapolyai Istvánt, mint parancsnokot, Austriában hagyván, Beatrix és Corvin János Budára mennek, hol Ráskay Balázs átadja Jánosnak a várat és a kincseket. — Temetkezési pompa Székesfejerváron. — Mátyás jellemzése. E jellemzés egészbenvéve helyes, csak a phrasisokat nem szabad tekintetbe venni. Hibásnak tartom azonban Bonfinnak azon nézetét, hogy Mátyás csak Beatrix befolyásának következtében kezdte pártolni a tudományokat és művészeteket. Klasszikai neveltetése és atyjának példája a művészet terén a fiatal lélekben hajlamot keltettek a tudományok és művészetek iránt. Hogy atyja, ki ugyan latinul nem tudott, főleg az építészet iránt nagy érdeklődéssel viseltetett, Vajda-Hunyad várának azon részéből látjuk, melyet ez építtetett; ezen tiszta, szép góth modorban épített és készített termek, tornyok, erkélyek, ajtók és ablakok szemlélésénél az ujkori néző csodálja nagy Hunyadynk finom és mivelt izlését. A tudományok kedvelése főleg azon neveltetés és oktatás eredménye volt, melyben Vitéz János részesítette a fiatal lángészt. Ha tehát a kettőre: a művészetek- és tudományokra nézve nem engedhetjük meg Beatrix befolyását, megengedjük, és talán joggal, a királyi udvarnál a királyné megérkezése óta elharapodzó fényűzés és pompa tekintetében. A főnebb említett téreken Beatrix legfőlebb annyiban segítette férjét célja elérésében, hogy őt Olaszországnak tudósaival és művészeivel közelebb érintkezésbe hozta.

Lib er 9.

(1490.)

677—682. A királyválasztási gyűlés, nagyon részletesen és élénken leírva; a trónkövetelők és ezeknek fondorkodásai. — Miksa Austriába siet, lesván a visszafoglalásra szolgáló alkalmat. — A magyar nemesség pártokra szakad; mindenki a szomszédságában lakó feje-

delmet látszik pártolni. — A trónkövetelők hogyan támogatják uraik igényeit, mily jogokra hivatkoznak; ezeket Bonfin szokásához hűn beszédek alakjában adja elő. Ulászló követei többek között ily szavakkal élnek: »regemque offerimus, non inpretiosum, non trucem, non adolescentem: sed humanum, clementem, paci belloque maturum.« (680. l.) Már többször volt alkalmam Ulászlót az igazság rovására magasztaló ilyen helyeket idézni; itt még egyet akarok idézni, mely a cseh követeknek, Bonfin által költött, beszédjében előfordul: »Quid Vladislai gravitas et sapientia? quid exactissima rerum experientia et sanctitas? quid religio et integritas? quid pietas, et mansuetudo? quid justitia et taciturnitas? quid temperantia et matura aetas, a vigesimo jam anno in nostro regno versata nobis consulat, considerate. Nunquam Boemia, intestino et externo bello, tam diu vexata, quiescere potuit, donec sanctissimi ac integerrimi hujusce regis auspiciis gubernari coepit. Non Sigismundus, non Albertus, non Ladislaus, aestuantissimum hoc regnum pacare potuere: nunquam reguli et optimates reconciliati mutuo fuere, donec autorem pacis et prudentissimum hunc moderatorem optavere. Quis crediderit? nullum unquam verbum aut insolens, aut obscaenum, iniquumve ex ejus ore potuit extorqueri: commotus et iratus nunquam inventus. Eandem in utraque fortuna aequanimitatem exhibuit, eandem cum decore gravitatem servavit. Nullo unquam vitio levitatis et inconstantiae Majestatem regiam, ad quam se natum esse intellexerat, incaestavit. Inter factiones discordiasque procerum, crimina utrinque patienter audivit: mox exploratis eorum animis, hos paterna charitate corripere, facinorosam coercere audaciam, consolari laesos, et illorum injurias juste ulcisci solitus est. Perque facilis aequa supplicantibus, iniqua petentibus inexorabilis: et taciturnus, ut taciturnitate severitatis crimen declinaret. Altitudinem, latebrasque animi sui, reconditamque mentem nemo potuit expiscari. Aetas igitur in omni virtute consummata, vita

cuique satis explorata, et mores omni ex parte nobilissimi, sat vos omnes hortari debent, ut hunc potissimum regem elegatis. Proinde, Pannones, si vobis optime consulere cupitis, si commodum, et salutem publicam amatis, largitionibus inanibusque promissis haudquaquam credite: ambiciosus, violentisque tyrannis date repulsam: eum denique create regem, qui sit vobis et Christianae rei publicae salutaris, et quem creasse non pigeat.» Szerzőnk, ilyen szavakkal még Mátyást sem dicséri, a ki már csak inkább érdemelt dicséretet, magasztalást, mint Ulászló. Tendenciája annyira elragadja a szerzőt, hogy valóságos történethamisítást követ el, Ulászlónak oly dolgokat hozván fel érdemül, melyek épenséggel kormányra való képtelenségének következményei voltak.

682—690. Ulászló pártja növekedik, főleg megvesztegetések és azon rémhír kikürtölése következtében, hogy Albert a lengyel, és Miksa a német király Magyarországnak felosztása fölött egymás között szerződtek és megegyeztek. — Az Ulászlópártiak lépre viszik a jó indulatu Corvin Jánost, rábeszélvén őt azon szerződés elfogadására, mely hasonértelmű volt az igényeiről való lemondással. E szerződés ¹⁾ nevezetesebb pontjait szerző az oklevél után közli. — A Jánospártiak megjelenvén a gyűlésen, Dóczy Orbán kijelenti nekik, hogy a többség már megegyezett a választandó királyban. Erre zúgolódni kezdtek a Jánospártiak és majdnem kitört a polgárháború; végre abban egyeztek meg, hogy Szapolyai István döntse el, ki legyen a király. — Szapolyai Ulászló mellett dönt. — Corvin János futása, legyőzése. — Dóczy, egri püspök, a nádor helyettese, Ulászlót kikiáltja királylyá. — Kibékülés Corvin Jánossal, miután Miksa és Albert ellen kellett készülni. — A fogadó követtség Ulászló elé megy; János, nagyváradi püspök

¹⁾ Nem volt alkalmam az eredeti szöveggel összehasonlítani Bonfin adatait; Horváth M. II. köt. 560. l. bőven közölvén annak tartalmát, ennek adataival hasonlítottam össze Bonfinéit.

beszéd alakjában előadja a királynak a koronázási feltételeket, mely beszéd Bonfin koholmánya; első része azonban valóságos oklevelen alapszik, t. i. az Ulászló által mindjárt fogadtatásánál elfogadott és aláírt »conformatio iurium, consuetudinum et libertatum regni ac conditiones suscepti regiminis Vladislai regis« ¹⁾, második része phrasis. — E könyvben Bonfin hű és világos képét adja azon szomorú időknek, melyekben minden oldalról tornyosultak részthozó fellegek hazánk egén, melyekben a főurak önzése, nagyravágása diadalt ülven, elmúlt századokba sodorták vissza a nemzetet, az országot.

Lib er 10.

(1490.)

690—695. Albert is bejött az országba. A hozzá küldött követek nem eszközölhetnek békét, nem bírhatják rá a trónkövetelőt, hogy lemondjon igényeiről. — Ulászló Budára jön. — Albertet, ki már a Rákoson megérkezett, arra bírják, hogy öt napi járó földre távozzék Budáról; követek járnak ide-oda s végre megkötik a békét; »conditiones ejus nusquam editae«, ezt mondja Bonfin; Horváth Mihály szerint a feltétel az volt, hogy atyjok egyenlítse ki a viszályt. — Bécs, Bécs-Ujhely, Bruck és más austriai városok Miksához pártolnak; a magyar őrségek kénytelenek elvonulni. — Ulászló követei Miksát nem bírhatják békére.

695—700. Ulászló koronáztatása. Ulászló nagyon hosszú beszédet tart, mely, valamint a többi e műben előforduló beszéd is, koholmány, de itt ezen körülmény még szembetűnőbb, mint másutt, mert a lelkileg is rest Ulászló nem volt képes ily hosszú, két foliolapra terjedő beszédet sem emlézni, sem elmondani.

700—702. Orbán, az egri püspök, szerzetes lesz; lelki hangulatának és állapotának bő leírása.

¹⁾ Corpus iuris hung. II. köt. 171. l.

D e c a s V.

Liber 1.

(1490—1491.)

- 702—703. Ulászló külellenségeinek felsorolása. — Beatrix Ulászlóval házasságra akar lépni; Ulászló az urak beleegyezésével jegyet vált vele. Bonfin hibásan Ulászlónak tulajdonítja azon gondolatot, hogy ez által ki játszszaak az özvegy királynét és megóvják az országot a netalán Beatrix által előidézendő zavargásoktól; e gondolat bizonyosan nem Ulászló fejében támadt. Bonfin továbbra azt állítja: »ita ad eam accessit, ut nullum tamen ei sponsi signum ediderit: non risum, non jocum, non oscula, non blanditias ullas attulerit.« (703. l.) Ezzel ellenkezni látszik Sándor pápának Ulászlóhoz írt egy levele ¹⁾, melyben a következők fordulnak elő: »... hortati sumus, ut charissimam in Christo filiam nostram Beatricem . . ., cum qua, ut ipsa asserit matrimonium per verba de praesenti legitime contraxisti, ac carnali copula consumasti, in uxorem traduceres.«
- 703—707. Miksa hadai betörnek Magyarországra, Győrig haladnak. — Albert Kassát ostromolja, Nagyváradig és Egerig pusztítja az országot. — Miksa Székesfejervárt elfoglalja; Báthory és Kinizsy a király által még az ostrom előtt a város segítségére küldve elvonultak, magukat és drága életöket a jobb jövőnek akarván megőrizni. — Miksa Buda felé megy, de midőn Ulászló a fekete sereggel megérkezik, visszavonul és télen át Somogy-, Veszprém- és Fejérmegyékben szállásolja el seregét.
- 708—712. Ulászló Kassa felszabadítására indul; a kemény tél leírása. Szerző Ulászlóról megint nagyon magasztalólag nyilatkozik: »Vladislaus quidem cataphracto insidens equo et aurata galea, et staturae proceritate, corporisque pulchritudine longe ante alios conspicuus,

¹⁾ Pray annales. IV. köt. 249. lap. jegyzet.

Hungaros . . . allocutus est.« (709. l.) — Ulászló győzedelmeskedik; Albert és Ulászló találkoznak és békét kötnek; a szerző a béke feltételeit, melyeket saját valomása szerint nem ismert jól: »conditiones neque enim pro certis in vulgus unquam emanarunt« (710. l.) hibásan adja ¹⁾. — Hainburg a császár által elfoglaltatik. — Miksa sem atyjától, sem a német rendektől nem kapván pénzt, békét akar kötni Ulászlóval.

Liber 2.

(1491—1492.)

712—720. Készületek a dunántuli kerület visszafoglalására; a magyarok Miksa hadait és várőrségeit mindig nagyobb szorultságba hozzák. — A török mozogni kezd. — Székesfejérvár visszafoglaltatik. — Albert újból betör Magyarországba, atyja Kázmér helyreállítja a békét. — Ulászló Miksával békét köt; Bonfin a szerződésről csak néhány szóval tesz említést, mely nincs meg a nagyon terjedelmes oklevélben: »ne summi honores ulli . . . nisi interposita amborum (principum) auctoritate . . . capi possent.« (717. l.) Pray ezt tévedésnek tartja, melyre tényleges, de Bonfin által félreértett állapotok adtak okot, hogy t. i. azok, kik főhivatalt vállaltak, esküvel ígérték Miksa örökösödési jogának elismerését ²⁾. Ebből és azon körülményből, hogy Bonfin csak nagyon röviden közli a békefeltételeket — mi különben nem szokása — következtetjük, hogy itt halomásból és nem az okirathól magából meritett. A Budán jelenlévő urak e feltételekről semmit sem akarnak hallani: zúgolódás, zaj, kiabálás: »ezek nem békének, hanem szolgaságnak feltételei.« — Ulászló később néhány urat rábeszélvén az elfogadásra, jelenlétükben megerősíti a szerződést. — Albert újabb betörése. — Az 1492-iki országgyűlés, melyről Bonfin feltűnően keveset ír.

¹⁾ V. ö. Horváth M. II. köt. 567. l. és Pray annales IV. köt. 219. l.: foederis conditiones et pacta.

²⁾ Pray annales IV. köt. 231—244. l.

Liber 3.

(1492—1494.)

721—731. A török háború. — A fekete sereg lázadása és legyőzetése. — A török háború folytatása. — Az 1493. évi országgyűlés, az urak tétlenségről vádolják a királyt s arról, hogy ő oka minden szerencsétlenségnek. Bonfin helyesen fogja fel a körülményeket mondván: »azért szitják néhányan a királylyal való viszályt, hogy mind-egyikök, kisebbittétvén e viszályok által a királynak hatalma és tekintélye, könnyebben érhesse el önző cél-jait; így az ország rövid idő múlva folytonos viszály-és lázadásnak áldozatja vagy pedig külellenség zsákmánya lesz.« A király hivatkozván eddigi tevékenységére, visszautasítja az ellene felhozott vádakát és a bajok okát az urakra rója, kik kötelességeiket nem teljesítik. — A nádor, a király többszöri tilalma daczára, a Corvin János birtokában lévő Zombort ostromolja és el is foglalja. — Zsigmond, pécsi püspök kincstármesterré lesz. — Világtörténelmi adatok. — Pápai követek jönnek Ulászlóhoz a Beatrixszal kötendő házasság ügyében; Ulászló hajthatatlan marad. — Kinizsy nagy eredménytel küzd a törökök ellen.

Liber 4.

(1494—1495.)

732—738. Ulászló Lőcsén fivéreivel találkozik; nagyszerű ünnepély. — A király Erdélybe utazik. — Világtörténelmi adatok. — A király eljárása Erdélyben. — Kinizsy megüti a guta; ennek daczára a törökök ellen küzd; Kinizsy halála.

739—743. Ulászló a lázadó Ujlaky Lőrinczet maga elé idézi; ez nem jön, sőt Ujlakon védelemre készül a király ellen; Ujlak ostromlása; Ujlaky szorult helyzetbe jön; Szapolyai pártját fogja Ujlakynak és szemére veti a királynak, hogy ilyen eljárásra nincsen feljogosítva; a király erélyesen válaszol. Bonfin nem jegyzi meg, hogy ezen

válasz Bakacs Tamás műve volt. — Ujlak elfoglaltik; a király Ujlaky anyjának megkegyelmez.

Liber 5.
(1495—1496.)

743—750. Ulászló folytatja a harczot Ujlaky ellen; a magát közbevető Szapolyait visszautasítja. — A király Ujlaky egyik rokonának az ökör két szarváról szóló, ismeretes választ adja. — Ujlaky ereje végre megtöretik és bűnbánva jelenik meg a király előtt; a szintén zavargó és lázadó auraniai perjel vasra veretik. — A törökök három évre békét kötnek Ulászlóval. — Világtörténelmi adatok. — Országgyűlés Budán; az alsó nemesség óvást tesz a telkenként szedett és szedendő adó ellen; a nemesség eltávozván, a főnemesség mégis megszavazza ezen adót. Ujlaky ügyében nem történik döntés. Póky Péter, ki Corvin János ellen működött, felnégyeltetésre, Beriszló, az auraniai perjel pedig örök fogságra ítéltetik. — Ulászló, hogy kikerülje az országban dühöngő ragályos betegséget, egyik helyről a másikra utazik és leginkább vadászattal foglalkozik. — Az 1496-iki országgyűlés: elégtelenség, zaj és zúgolódás az országos pénzek rossz kezelése miatt; Zsigmond, kincstármester és segéde Dombay Imre börtönbe vettetnek. Zsigmond 400,000 forint fizetésére ítéltetett s a nemesség ezen kiáltással oszlott széjjel: »Most mégis csak e g y (unum) királyunk van.«

Oly módon vettem át Bonfin művének második részét, hogy ott, hol előadása ellen kifogást tenni nem lehet, röviden megneveztem a tárgyat, melyről ír; ott azonban, hol állításai, adatai ellenkeznek azzal vagy eltérnek attól, mit oklevelek- vagy más hiteles kútfőkből bizonyosan tudunk, iparkodtam állításainak helytelenségét pontosan kimutatni. Ezen eljárás alapján Bonfinról, mint önkorrajznak írójáról véleményt és ítéletet alkothatunk; míg ezelőtt Bonfint mint compilatort jellemeztük.

Bonfin Mátyás és Ulászló történetéhez **nagy szorgalom-**

mal gyűjtött adatokat; legtöbbet bizonyosan a szereplők és szemtanúk közlései- és elbeszéléseiből merített. A mint látuk, kevés hiba kivételével, jó és helyes rendben és összefüggésben adja elő az eseményeket, melyeknek történetéhez csak apránként itt-ott szedett adatok állottak rendelkezésére. Dicséretre méltó buzgalommal bizonyosan többször közölte művének egyes részeit olyanokkal, kik tudták az események sorrendjét és ezeknek helyreigazításai szerint javította azokat. Kevesebb fáradsággal járt azon szakaszok szerkesztése, melyekben már mint szemtanú vagy pedig minden nevezetesebb eseményről azonnal nyert hiteles tudósítások után ír.

Bonfin, mint a ki a királyi udvarnál tartózkodott ¹⁾ és az ország előkelőbb személyeivel társaloghatott, nem ír a közönséges krónisták szokásaként, csupán felsorolva az egymás után történt eseményeket, hanem összeköttetéseinél s állásánál fogva megismerkedett az egyes szereplők által véghezvitt **tettek indokaival**, megismerkedett terveikkel s céljaikkal is. Ily módon képes volt az egyes események és tények között létező benső összefüggést szemünk elé állítani; ezt teszi a nélkül, hogy háttérbe szorítaná az általános, irányadó körülményeket. A történelemben szereplő személyek egyéni felfogásuk, céljaik és indokaik szerint használják fel az általános körülményeket, azaz, az egyesek maguk nem, de a viszonyok maguk sem képesek történelmet alkotni: ez csak mind a két tényező közreműködésének, egymásra gyakorolt befolyásának eredménye. Bonfin előadásában igazságosan, óvatosan és nagy tapintattal érvényre hozza mind a két tényezőt s ebből magyarázható, hogy az általa felhozott indokokat nagyobb-részt mai nap is elfogadhatjuk, a mint főnebb ki van mutatva. Mig a szerző művének első részében pazar módra nyújt az olvasónak önköltötte indokokat, azt a másodikban csak nagyon ritkán teszi. E rész korrajz lévén, Bonfin még sem költhetett kénye-kedve szerint, mert elegenden találkozhattak, kik megczáfolták volna hamis s helytelen állításuit.

¹⁾ »(Bonfin) Mátyás király idejében mind véle volt és együtt járt véle a táborokban s füleivel meghallotta és szemeivel meglátta mind a dolgokat s úgy írta meg azokat szép renddel.« Heltai Gáspár krónikája: Előszó Bonfinról.

A nevezetesebb **személyek jellemzése** kétféleképpen történik. A szerző t. i. némely helyen felsorolja egyes személyek tulajdonságait, sajátosságait, jellemvonásait — ily helyeken szántsándékkal jellemzett; de Bonfin előadván azon személyek mindenféle tetteit, magunk is képesek vagyunk ezekből jellemöket megalkotni. Mivel ama szántsándékkal írt jellemzések rendesen phrasishalmazok, nem érdemelnek annyi hitelt, mint a másik úton nyerhetők, annyival kevésbé, mivel a főnebb idézett példákbl meggyőződhetünk, hogy az Ulászló jellemzésének szánt ama helyek az igazsággal ellenkeznek. A Mátyásról, Fridrikről és Ulászlóról írt hosszú és részletes jellemzéseket az épen mondottak szerint nélkülözhetjük. Beatrix, Corvin János és más nevezetesb szereplők jellemével pedig csak a másik úton ismerkedünk meg.

Bonfin nagy élvezettel, szélesen s bőven írja le a **Mátyás udvarában** előfordult ünnepélyeket, továbbá e királynak a művészetek és tudományok érdekében kifejtett tevékenységét, egyes követségek fényét, a fejedelmek találkozásainál kifejtett pompát; ezen leírásokból sokat tanulhatunk, a műveltség-történethez sok érdekes adatot merithetünk, de ne felejtsük el soha, hogy Bonfin — a phrasis és részletezés kedvelője — közli velünk ezeket.

Okiratokat nem nagy számmal használt. Vagy nem talált elegendő időt ilyen, sok bajt és munkát okozó anyag feldolgozására vagy nem felelt meg fölötte költői hangulatának ezen egyszersmind száraz anyaggal való foglalkozás. Már az illető helyeken közelebből ki van mutatva, hogy az okleveleket nem szórul-szóra vette át művébe, a miért is ezen kivonatok és átalakítások nem pótolhatják a mostani történetíróra nézve az eredeti okiratokat. A szerző által használt okleveleket könnyebb áttekintés végett összefoglalva kimutatom a függelékben.

Bonfin művének ezen második része nagyon becses és fontos kútfő, melyben a szerző ama korszaknak nagyon élénk és egészbenvéve hű és helyes képét adja. Ezen rész összehasonlíthatlanul becsesebb mint az első, legelőször is azért, mivel a szerző itt önkorrajzot ír, míg az elsőben csak compilált; továbbá ezen részben igen sok nevezetes és fontos ada-

tot közül, melyeket másutt hiába keresnénk és melyek Mátyás és Ulászló történetének szerkesztésénél nélkülözhetetlenek; végre pedig nem enged oly nagy tért phantasiájának részletek- és indokok teremtésében, mivel, úgy látszik, szeme előtt állott azon lehetőség, hogy ily alapon nyugvó állításait könnyen megczáfolhatnák a kortársak s a szemtanúk. Bonfin azonban itt sem tagadta meg egészen az első rész tárgyalásánál bővebben jellemzett írói sajátságait: költ beszédek és sokszor kevésbé fontos dolgoknál, főleg leírásoknál, részleteket is; az egész előadás túl van terhelve phrasisokkal s tendenciosus helyek sem hiányoznak, melyek leginkább Ulászló dicsőítésének szánvák. Nagyon természetes valami, hogy némely fontosabb dolog kikerülte az író figyelmét ¹⁾; de néha készakarva is mellőzi nevezetes viszonyok leírását; így p. o. nem szól Bakacs Tamásnak Báthoryhoz és Corvin Jánoshoz való viszonyáról; továbbá az ő előadása után az olvasó még sejteti sem képes, mily nagy befolyása volt ugyanezen Bakacs Tamásnak a királyra.

Az eddig mondottakból látható, hol vannak s miben állanak e fontos kútfő második részének gyengéi, a miből következik, hogy ezt óvatosan kell használni. Bonfin művének ezen része a többi egykorú kútfők sorában nem utolsó helyet foglal el; Galeotti, Naldi és Ranzano művei, érdekes tartalmuk daczára, a Bonfinéval összehasonlítva háttérbe szorulnak.

Foglaljuk néhány szóba a Bonfin művéről hozandó ítéletet: e mű első része (decas I. lib. 1— decas III. 8.) kivéve a hagyományból merített helyeket, értéktelen compitatio s pedig azért, mivel a compilált műveknek eredetieit bírjuk; a második része ellenben (decas III. lib. 9.—decas V. lib. 5.), mivel igen sok hiteles, másutt nem található adatot hagy ránk, fontos s nélkülözhetetlen egykorú kútfő.

Bonfintól, a most birált mű írójától sok tekintetben nem vonhatjuk meg elismerésünket. Nagy kitartás, nagy buzga-

¹⁾ P. o. az 1473-ban előfordult alkudozásokat Kázmér és Miksa között, lásd Horváth Mihály II. köt. 482—484. l.; 1474-ben a török becsapása Moldvába, lásd u. o. 495. l.; az 1481. évi hadjárat lásd u. o. 517—518. lap.

lom volt szükséges ezen terjedelmes műnek aránylag véve rövid idő alatt történt elkészítéséhez; a külső alakra nagy figyelmet és szorgalmat fordított, sőt a mint láttuk, túlságig ment e tekintetben. Bonfin, ki a kisebb hírű humanisták közé tartozik, tagadhatatlanul a régi római írók mintája után indult. Livius a maga művét decasokra osztotta, Bonfin is azt teszi; Liviusnál olvasván a szereplők beszédeit, e tekintetben is követi ennek példáját; átvesz mindenféle kifejezéseket sőt fogalmakat is a római írókból: többször beszél »dei et numina«-ról; sz. Máriát rendesen »numen«-nek nevezi; Aquileja falai alatt Atila így szól: »Tuque Mars pater et invictissime Hercules«, »Me Hercle« szavakkal erősíti állításait; a szerző Atila választását így írja le: »edictis igitur comitiis, quum tribus undique venissent, Atilae cuncti suffragia reddunt«; sokszor mondja »senatus populusque.« Hogy ilyen, idegen viszonyokra vonatkozó kifejezéseknek a magyar viszonyokra való alkalmazása nem válik a mű előnyére, az bizonyításra nem szorul. Bonfin, ki szorgalmatos, buzgó író volt, ki, mint főnebb láttuk, igen sok történelmi művet ismert, szép tehetségekkel is birt; ezt, ha más nem, már egészben véve helyes, néhol szép latinsága mutatja. Zsámboky az előszóban kissé túlságosan magasztalja: »ingenio non ad hoc argumentum (historicum) modo, sed ad omnem omnino philosophiam excellens.« Bonfin művének hetedik kiadását ¹⁾ *Bél Endre Károly* eszközölte s ez a praefatióban többek között így nyilatkozik Bonfinról: »Livium tamen hungarorum non facile dixerim, nisi forte propterea, quod commentarios suos, ut ille romanus, in decades distribuit. Constat . . . eum in antiquissimis Pannoniae rebus describendis, descripsisse paene ad verbum scriptores veteres, utque adeo eos, quos super his rebus adire, tamquam fontes, quam Bonfinium legere, quivis malit«; az akkori írók szokásának mondja, hogy »describerent e libris vetustis etiam ea, quae ad rem minime pertinebant.« Bonfin jellemére nézve meg kell jegyezni, hogy nagyon tudott a viszonyokhoz alkalmazkodni, a mit abból következtethetünk, hogy először Mátyásnak és azután Ulászlónak ke-

¹⁾ Lipcse 1771.

gyét megtudta nyerni és nem tagadhatjuk, hogy az utóbbi fejedelem kegyének befolyását épen a király jellemzésében észrevehetni. Bayle ¹⁾ szigoruan ítél róla: »Bonfin n'était pas un niais: il était fin, délié et digne de son pays.«

Bonfin műve külső alakjára nézve fényes átmenet a középkori irodalomtól az ujkoriba; e két korszak fordulóján jövőn létre anyaga, tartalma a középkorba való, de alakja már ujkori. Bonfin műve megfelel e tekintetben Mátyás korának, mely anyagára s tartalmára nézve szintén középkori, külsejére nézve azonban ujkori volt, mely új, fényes korszaknak megnyitására volt hivatva. Mint sok más szép dolgot, úgy Bonfinnak e művét is Mátyás tevékenységének, izlésének, nemes hajlamainak köszönhetjük; a Mátyás előtti időkből ehhez hasonló munkát nem vagyunk képesek felmutatni. Ezen holt nyelven írt mű még a nemzeti irodalom fejlődésére is volt befolyással, Heltait buzdítván »Chronika az magyaroknak dolgairól« című munkájának megírására, ehhez egyzsersmind anyagot szolgáltatván. Így tehát Magyarországon a középkornak utolsó és legnagyobb történeti műve szoros összeköttetésben áll az első magyar nyelven írt nagyobb történelmi művel ²⁾.

¹⁾ Grand dictionnaire historique et critique.

²⁾ Ezen összefüggést közelebből kimutattam a pozsonyi királyi főgymnasium 1873/4. évi értesítőjében megjelent »Heltai Gáspár krónikája« című kis értekezésemben.

II.

Bonfin műve kútfőinek bírálati méltatása.

A kútfők, melyeket Bonfin műve szerkesztésénél használt, a jelen dolgozat első részében ki vannak mutatva; hátra van még ezeknek bírálati méltatása. E téren leginkább nagy tudósok nyilatkozataira és ítéleteire kell hivatkoznom s csak itt-ott bátorkodom saját észrevételeimet is közölni. Mivel felfogásom szerint e második résznek feladata abban áll: meghatározni a Bonfin-féle mű kútfőinek hitelességét és fontosságát, nem pedig abban, hogy ezeket tüzetesen jellemezzem, fölöslegesnek tartottam nagy tudósok fáradozásainak eredményét lemásolni, hanem elérni vélem e dolgozat célját, ha az illető tudósok műveire utalok.

A Bonfin által felhasznált kútfők a következők:

a) Külföldiek.

Jordanis, de rebus geticis.

Paulus Diaconus, de gestis langobardorum libri VI.

Annales laurissenses.

Annales Einhardi.

Liudprandus, Antapodosis.

Vita s. Adalberti pragensis.

Annales mellicenses.

Vita s. Elisabethae.

Vitus Arenpeckius, chronicon austriacum.

Philippus Callimachus, libri III. de rebus ab Uladis-lao gestis.

Blondus Flavius Forliviensis, historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI.

Aeneas Sylvius, de bohemosum origine et gestis.

Andreas Dandulus, chronicon és ennek continuatioja.

Andreas Naugerius, storia veneziana.
 Marinus Sanutus, vite de duchi di Venezia.

b) Belföldiek.

Hartvicus episcopus, vita s. Stephani.
 Legenda s. Emerici ducis.
 Legenda s. Ladislai regis.
 Rogerius canonicus varadiensis, carmen miserabile.
 Joannes de Thwrocław, chronicon hungarorum.

Szerzőnk tehát sok kútfőből meritett; ezek közül néhány azért nem érdemel itt tárgyalást, mert Bonfin belőlök nagyon keveset vett át, ezek:

Annales laurissenses.
 Annales Einhardi.
 Annales mellicenses.
 Viti Arenpeckii chronicon.

A »vita s. Elisabethae«-műről azért nem lesz szó, mivel a Bonfin szerkesztette rövid kivonatból nem lehet felismerni a kútfőt.

a) Külföldi kútfők.

Jordanis »de rebus geticis« című művében többször említi a hunokat. Mivel műve jó és hiteles kútfőkön alapszik, azért arra a hun történet megírójának hivatkoznia kell. Wattenbach ¹⁾ és az ennek művében idézett tudósok oly bőven és kimerítőleg tárgyalták már *Jordanis* művét, hogy épen csak ismételném az általok felhozottakat. Bonfin az általa többször idézett *Priscust* nem használta közvetlenül, mit abból látunk, hogy csak ott idézi, a hol *Jordanis* is rá hivatkozik.

Paulus Diaconus de gestis langobardorum: nélkülözhetetlen, ritka fontosságú kútfő a langobardok történetéhez, mely itt-ott az avarokról is emlékezik. Az avarokról szóló helyek nem számosak, de használhatók és hitelt érdemelnek. *Paulus Diaconus* ugyanazon egy népnek tartja a hunokat és

¹⁾ Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Berlin 1874.

az avarokat s ezen téves nézetet Bonfin is magáévá tette. A mi azonkívül Paulus Diaconus művét illeti, Wattenbachra utalok.

Liudprandi Antapodosis. Ezen kútfőben is találunk a magyarok történetére vonatkozó némely adatot; Bonfin csak ritkán merít ezen nem igen hiteles író ¹⁾ művéből.

Vita s. Adalberti pragensis. Azon három életrajz közül, melyeket mai nap ismerünk, tekintve a szerkesztési időt, a harmadikat használta a mi szerzőnk. Ezen mű írója Brun, Adalbertnek volt társa, ki azt az 1004. év körül Magyarországon szerkesztette. Ezen életrajz eltér már az egyszerű igazságtól ²⁾.

Philippi Callimachi (Buonacorsi) libri III. de rebus ab Uladislao gestis, ez a legfontosabb és nélkülözhetetlen kútfő I. Ulászló történetéhez. E műről Flegler a következő szavakkal nyilatkozik: »Callimachus előadása érthető, irálya mintaszerű. Műve, hiteles okiratokra alapítva, megtartotta értékét.« ³⁾ Téved azonban az idézett író mondván, »hogy Callimachus műve, már azért is, mert nagyon rövid a benne leírt korszak, nem gyakorolt közvetlen befolyást a magyar történetírára«; valószínűleg kikerülte figyelmét, hogy Bonfin nagy mértékben merített Callimachus művéből.

Blondus Flavius, a 15. század egyik írója, ki Rómában több pápa alatt titkár volt és sokat foglalkozott a tudományokkal, főleg pedig a történelemmel. Több történelmi munkát ⁴⁾ írt, ezek közül a »historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI« című az, melyet Bonfin igen is nagy mértékben felhasznált. Blondus műve nem más, mint gyöngé compilatio, mit nagyon naiv módon, de helyesen fejeznek ki a következő szavak: »Blondus est bonus, sed omnia quae ibi sunt, sunt et alibi.« ⁵⁾ Blondus akármit ír le, nem tekint a kútfő hitelességére: »... neque satis diligenter, quae scripsit examinavit: non quam vera, sed quam multa scriberet,

¹⁾ Lásd Wattenbach.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Sybel, Historische Zeitschrift 17. köt. 344. l.

⁴⁾ Lásd azoknak czimeit: Vossius, de historicis latinis, 585. l.

⁵⁾ Pope Blount, censura celebriorum autorum, 466 l.

curam habuit.«¹⁾ De nem csak az épen említett hibát követi el, hanem még nagyobbat is: hamisítja a történetet; öntudatosan-e vagy hanyagságból, annak eldöntése nem tartozik ide. A 279. lapon azt mondja, hogy II. Endre, magyar király Damiette ostromlásában részt vett. Hogy ezen állítás nem felel meg a valónak, erről már fönebb volt szó. Blondus műve, mely sehol sem eredeti kútfő, a tudományra nézve tökéletesen fölösleges munka. Mily magasra becsülte Bonfin e compiliatiót, két körülmény mutatja; először hogy szerzőnk számtalan helyen erre alapítja előadását és másodszer, mert így nyilatkozik Blondusról: »... Blondus Foroliviensis, praestantissimus olim historicus ac sane scriptor de romana lingua optime meritus.« (304. l.)

Aeneas Sylvius (II. Pius) a 15. századnak egyik nagyon ismeretes személyisége. Történeti művei közül Bonfin a »de bohemorum origine ac gestis« címűt használta kútfőül. *Aeneas Sylvius* e műben a régibb idők történetét jó kútfők után s elferdítés nélkül adja, de előadván a hussiták történetét nagyon részrehajlóvá lesz és azért igen óvatosan kell művéből meríteni, a mit Bonfin tenni elmulasztott. Még más hibája is van *Aeneas Sylvius* történeti műveinek: a történeti leírás (festés), azaz, jeleneteknek drámailag nagyon hatásos elbeszélése biztos alap nélkül, ilyen p. o. Cilley merénylete Hunyadi János ellen (caput 64.)

Velencei kútfők. Háromféle velencei kútfőre történt hivatkozás:

1. *Andreae Danduli chronicon* és ennek continuatiója.
2. *Andreae Naugerii storia veneziana*.
3. *Marini Sanuti vite de duchi di Venezia*.

Nincsen kizárva azon lehetőség, hogy Bonfin *Dandulo* krónikáját s ennek folytatását használta legyen, mivel mindkettőnek szerkesztése a 14. században történt²⁾. De bizonyos, hogy más velencei kútfők is állottak rendelkezésére, mivel nála többet találunk a magyar-velencei viszonyokról,

¹⁾ Magirus, *Eponymologium*, 134. l.

²⁾ Lásd Muratori, *script. rer. ital.* tom. 12. praef. Muratori in *Danduli chronicon*.

mint Dandulonál. Hogy melyek voltak azok a más kútfők, azt a mai nap létező segédeszközök felhasználása mellett nem lehet teljes biztossággal meghatározni.

A kútfők kimutatásánál a »storia veneziana«- és a »vite de duchi«-ra is hivatkozom, de nem mintha azt gondolnám, hogy Bonfin onnan szedte adatait, hanem azon célból, hogy megmutathassam, mely művekben találhatunk Bonfinéival megegyező, azonos adatokat s mily uton szerezhette szerzőnk ezeket.

A »storia« szerzője¹⁾ még 1498-ban, a »vite«-é²⁾ pedig még 1522-ben életben volt. Nem igen valószínű tehát, hogy Bonfin ezen kortársainak műveit felhasználta volna, ámbár nem lehetetlen; de nagyon is lehetséges az, hogy ugyanazon kútfőkből készített nagyon rövid kivonatot, melyek után az említett velencei írók írták — bővebben és részletesebben mint Bonfin — műveiket. Főleg a »vite« igen sok fontos és hiteles kútfőn³⁾ alapszik, mely kútfőket felfedezni Muratorinak nem sikerült. Ha tehát Sanutus, a »vite« szerzője, még ismerte ezen kútfőket, sőt merített is belőlök, miért nem használhatta volna azokat Bonfin is?

b) Belföldi kútfők.

Hartvici episcopi *vita s. Stephani regis*. Nagyon valószínű, hogy Bonfin ugyanazt a három vitát⁴⁾ ismerte, melyet mi ismerünk. A legbecsesebb az úgynevezett minor; szerkesztési idejére nézve legközelebb áll Istvánnak a szentek közé való iktatásához, legegyszerűbb az irálya és legtöbb hitelt érdemel. Az úgynevezett vita major terjedelmesebb, de nem tartalmaz több történeti tény, mint a minor. Bonfin a harmadikat használta; ámbár épen ennek az értéke legkisebb. Hartvicius nevű püspök szerkesztette azt Kálmán király kívánságára⁵⁾. Hartvicius összeolvasztotta a minort a

¹⁾ Muratori tom. 23. praef. in Nangerii historiam venezianam.

²⁾ Muratori tom. 22. praef. in Sanuti vite de duchi.

³⁾ Muratori tom. 22. idéz. hely.

⁴⁾ Endlicher monumenta arpadiana.

⁵⁾ U. o. Hartvici praefatio.

majorral és új dolgokkal bővítette meg ezen compilatiót. Ilyen új állítás p. o. az, hogy II. Sylvester koronát küldött Istvánnak. Ha e tényt magát nem is lehet kétségbevonni; a körülmények, melyek között történtek mondja Hartvicus, épenséggel nem igazak ¹⁾.

Legenda s. Emerici ducis. Az egyetlen most ismert kéziratot, mely a 15. századból való, Endlicher adta ki a monumenta arpadiana-ban. Bonfin ezen legendát, melynek alig van értéke a történettudományra nézve, felvette művébe, de természetesen a nála szokásos bővítések és kiékesítések mellett.

Legenda s. Ladislai regis. Ennek szerkesztéséről épen úgy nem tudunk semmit sem, mint Imrééről. Egy a 15. századból való kézirat után kiadta azt Endlicher. Bonfin átvett ebből egyes fejezeteket, a mint főnebb ki van mutatva. Ezen legenda nagyon el van árasztva csodaszerű elbeszélésekkel és azért a történet szerkesztésénél csak óvatosan szabad felhasználni.

Hogy mind sz. Imre, mind sz. László legendája nagyon ismeretes volt a 15. században, azt látjuk Turóczi krónikájából; a II. rész. 27. fejelet írja: »... quot et quantis virtutibus floruerit et quam servens in Dei servitio sanctus confessor Christi Emericus dux fuerit... quisquis enim hoc scire voluerit, ex legenda ejusdem beatissimi confessoris plenam... notitiam habere poterit«; a II. rész 59. fejelet pedig: »Si quem autem scire delectat, quot et quanta bona genti suae beatus Ladislaus fecit; de gestis ejusdem plenam poterit habere notitiam.«

M. Rogerii carmen miserabile. Rogerius szemtanúja volt azon rettenetes jeleneteknek, melyeknek Magyarország a tatárjárás idejében színhelye volt. Böven és élénken írja le azon szerencsétlen szomorú időnek eseményeit, melyben ő maga is ezen vad népnek foglyává lett. Már ezen körülmény, hogy szemtanú közlése, fontos kútfővé teszi e művet, mely még érdekesebb és becsebb lesz az által, hogy szelleműs

¹⁾ Lásd Büdinger, öst. Geschichte I. köt. 402. l.

és hitelt érdemlő módon sorolja fel a birodalom gyöngeségének okait ¹⁾).

Küküllő (Kikullew), I. Lajosnak titkára, a király halála után »chronicon de Ludovico rege« című történeti művet írt ²⁾. Műve kitünő és fontos kútfő I. Lajos történetéhez. Csak Lajos halála után fogván ezen chronicon szerkesztéséhez, nem írja le évről-évre Lajos tetteit, hanem összefüggésbe hozza az eseményeket, elmondja azoknak okait és a körülményeket is, melyek között történtek. Küküllő mint fül- és szemtanú ír nagyjából, a többi hiteles személyektől nyert tudósítások után közli és nem tekintve némi részrehajlását a magyar-velencei háborúk leírásában nagyon is igazságszerető krónista ³⁾. E becses művet egész terjedelmében Turóczi vette fel krónikájába és ez által nagy szolgálatot tett a hazai történetírásnak.

Turóczi János (Joannes de Thwrocław), következő című munkát szerkesztett: »chronica hungarorum.« E mű kellő méltatásának céljából figyelembe kell vennünk, hogy ez olyan ember munkája, a ki nem akart nagy tudósnak feltűnni, a ki nem akart ragyogni virágos nyelv és irály által, a kinek főtörekvése oda irányult, egybegyűjteni az ő idejében még meglévő, jobban mondva, az előtte ismeretes kútfőket, melyek a magyar történetre vonatkoztak, s ezeket épen, hamisítás nélkül megtartani a jelennek és átadni a jövőnek.

Kézai (Simon de Keza) krónikája után a legelső nagyobb történeti mű a »chronicon ms. de anno 1358«, az úgynevezett »bécsi képes krónika.« E becses művet, nem ugyan egész terjedelmében, feltaláljuk ismét a »chronicon budense«-ben; tökéletesen átvette pedig Turóczi, a ki bizonyosan teljes példányt használt; a bécsi csonka: az 1332. év történeténél megszakad a szövegnek közepén. Hogy Turóczi nem közvetve, azaz, nem a chronicon budense-ből, hanem közvetlenül vette át az 1358. évi krónikát, azt abból látjuk, hogy olyan

¹⁾ Lásd Wattenbach.

²⁾ Küküllő praefatio in chronicon.

³⁾ Lásd Lorenz, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter.

dolgokat közöl, melyek az 1358. évi compilatióban előfordulnak, de nincsenek meg a *chronicon budense*-ben ¹⁾.

Ezen 1358. évi krónikát Turóczi művének *I. és II. részében* hagyta reánk; a *III. rész* Küküllő krónikájával azonos. Turóczi t. i. nagy Lajos titkárának e művét egész terjedelmében átvette saját krónikájába és pedig úgy, hogy nem változtatott azon semmit, sőt még a Küküllő szerkesztette előszót is meghagyta. E krónika után a *III. részhez függelékként* hozzá csatolva következik a »*descriptio miserabilis casus Caroli regis, cognomento parvi.*« Turóczi e szakaszt részint régi kútfők, részint pedig hiteles szóbeli értesítések alapján szerkesztette: »*Hujus regis Caroli lugubre exitium quidam Laurentius de Monach, Venetus, homo haud indoctus ipsa gestarum rerum aetate, compendioso pariter et metrico carmine perstrinxit. Quem in magna sui parte secutus, maxime, ne ex me aliquid facere videar, ea, quae ipse contexuit; tum vero illa, meis juvenilibus quae in annis a viris aetate pariter et fide plenis, qui se illius periculi procellis agitados ajebant, rege de praetacto audivi amplius, conscribere curavi*« ²⁾.

A *IV. részben* is feljegyzések és szóbeli értesítések után ír: »*ea, quae a praefati regis Caroli tristi exitu . . . infra praeclarum moderni principis nostri regimen gesta fuere — prout de rebus eisdem per . . . Michaellem Ország palatinum . . . tum vero per quoddam registrum ejusdem caesaris (Sigismundi) diebus praescriptorum temporum suorum pro observatione conscriptum edoctus — stylo prius excusato perstringere . . . curavi*« ³⁾.

Turóczi művében tehát következő régi kútfők vannak meg:

1. az 1358. évi krónika;
2. Küküllő krónikája;

¹⁾ Lásd Kovachich, *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke* etc. I. köt. XXXII. lap s köv.

²⁾ Praef. Joannis de Thwrócz in *descriptionem miser. casus. Caroli parvi.*

³⁾ Praef. J. de Thwrócz in *IV. partem chronicae.*

3. Laurentius de Monach műve kis Károlyról;

4. a Zsigmond idejében szerkesztett »registrum.«

A 3. és 4. szóbeli hagyomány segítségével bővitve. A Mátyás kormányát közvetlenül megelőző időköt és Mátyás első kormányéveit Turóczi már mint szemtanú és kortárs adja elő ¹⁾).

¹⁾ Lásd Toldy Ferencz, *chronicon hungarorum posoniense*, Budae 1852, XVI. lap.

Függelék.

I.

Bonfin műve kútfőinek rovatos kimutatása.

Decas I.

Liber 1.

P. 3—20.		A régi Scythia.
p. 20—24.		A mostani Ma-
	Sok régi Bonfin	gyarorsz. régi
	által idézett író-	földrajza.
p. 24—28.	ből.	Magyarország
		földrajza Bon-
		fin idejéből.

Liber 2.

P 29—33.	Jordanis c. 7—8.	scythák, ama-
		zonok
p. 33—40.	Jordanis c. 10—	góthok
	23.	
p. 40—41.	Turóczi I. 4. 10.	a hunok ere-
		dete
p. 41—47.	Jordanis c. 24—	góthok
	33.	

Liber 3.

P. 48—50.	Turóczi I. 11. 12.	A hunok
-----------	--------------------	---------

A t i l a r ó l.

P. 50.	Turóczi I. 13. Jordanis c. 35.		
p. 50—52.		Atila beszéde	kohlomány
p. 52—53.	Turóczi I. 13. Jordanis c. 34. 35. Blondus 21. 22. l.		
p. 53.	Turóczi I. 14. Jordanis c. 39. Blondus 22. l.		
p. 54.	Turóczi I. 17. Jordanis c. 35. Blondus 22. l.		
p. 54—56.		Atila beszéde	kohlomány
p. 56—58.	Jordanis cap. 36. Blondus 22. lap.		

L i b e r 4.**Atila galliai hadjárata.**

P. 59—60.	Turóczi I. 15. Blondus 22. l.		
p. 60—61.	Turóczi I. 16. Blondus 22. l.		
p. 61—63.	Turóczi I. 15.		
p. 63—65.	Jordanis c. 36. Turóczi I. 15.		
p. 65—67.		Atila beszéde	kohlomány
p. 68—69.	Jordanis c. 37— 40. Turóczi I. 15. Blondus 23. l.		
p. 69—70.		Thorismund gyászbeszéde	kohlomány
p. 71—74.	Turóczi I. 15. 16. Jordanis c. 41. és mindenféle legen- dák.		

Liber 5.

P. 74—85.	Turóczi I. 17. és mindenféle legen- dák.
p. 85—86.	Turóczi I. 17.

Liber 6.

Atila itáliai hadjárata.

p. 86—94.	Turóczi I. 18. 19. Blondus 24. lap.
p. 94—101.	Turóczi I. 20. Jordanis c. 42. Blondus 24. lap.

Liber 7.

p. 101—106.	Turóczi I. 20. 21. Jordanis c. 42. Blondus 25—26. l.
-------------	--

A hun birodalom feloszlása.

p. 106.	Jordanis c. 49.
(p. 106—136. Oláh Miklós Atilája.)	
p. 136.	Jordanis c. 52. Turóczi I. 23.
p. 137.	Turóczi I. 24.
p. 137—142.	Jordanis c. 52—60. Blondus 29. 31. l.

A langobardok és az avarok története.

p. 142—144.	Paulus Diaconus lib. I. és lib. II. c. 1—7.
-------------	---

Liber 8.

P. 144—160.	P. Diaconus lib. II. c. 8— lib. VI. végéig.
p. 151—153.	Blondus 120— 122. lap.

Liber 9.

p. 161—164.	Turóczi I. 24., II. 1. 2. 3—8.
p. 164—166.	Blondus 155— 159. l.
p. 167.	Annales lauris- senses a. a. 787.
p. 167—168.	Blondus 160. l.
p. 168—172.	Annal. lauriss. a. a. 789., annal. Einhardi a. a. 790—799.
p. 172—177.	Blondus 160— 169. l.

Liber 10.

p. 177—181.	Blondus 169— 178. l.
-------------	-------------------------

A magyarok története.

p. 181.	Liudprandus II. 1—5.
p. 182—183.	Blondus 178. 179. lap.
p. 183—184.	Liudprandus II. 8—16.
p. 184—185.	Liudprandus II. 17—19. Blondus 179—180. l.

P. 185—186.	Blondus 180. 181. l. Liudprand II. 19—31.
p. 186—187.	Blondus 180. l.
p. 187—188.	Turóczi II. 23— 26.
p. 188—190.	Blondus 182— 184. l. Turóczi II. 9.
p. 190—192.	Blondus 185— 188. l.
p. 192—195.	Turóczi II. 27. Arenpeck 1179. hasáb. Blondus 188—189. l.

D e c a s II.

Liber 1.

p. 195—199.	Vita s. Stephani c. 5.	<i>I. István.</i>
p. 196. és		
p. 199—200.	Vita s. Adalberti pragensis	
p. 200—204.	Vita s. Stephani 6—10. Turóczi II. 28.	
p. 205.	Vita s. Stephani 10—11.	
p. 205—208.	Legenda s. Eme- rici ducis.	
p. 208—209.	Vita s. Steph. 12—15. Turóczi II. 29.	
p. 210—211.	Turóczi II. 30. 31. Blondus 191— 192. l.	
p. 211—214.	Vita s. Stephani	

	15. 17. 20—21.	
	Thuróczi II. 33.	
p. 214—216.	Vita s. Stephani 22—25.	
p. 216—217.	Blondus 190— 192. l.	

Liber 2.

p. 217—221.	Turóczi II. 35— 37.	<i>Péter és Samu</i>
p. 221—222.	Aen. Sylvius c. 17—19.	
p. 222—225.	Turóczi II. 38— 41. Arenpeck col. 1181—1184. Blondus 194. 195. l.	
p. 225—226.	Turóczi II. 42.	<i>I. Endre</i>
p. 226—227.	Aen. Sylvius c. 20. Turóczi II. 42.	
p. 227—231.	Turóczi II. 43— 44. Blondus 193 —194. l. annales mellicenses a. a. 1056.	

Liber 3.

p. 231—232.	Turóczi II. 45— 46.	<i>I. Béla</i>
p. 232—239.	Turóczi II. 47— 50. annal. mellic. a. a. 1063. Aen. Sylvius c. 21.	<i>Salamon</i>
p. 239—240.	Blondus 203. 204. l. Aen. Sylvius c. 22.	
p. 240—247.	Turóczi II. 51— 52.	

Liber 4.

P. 247—251.	Turóczi II. 53— 55.	<i>I. Géza</i>
p. 251—254.	Turóczi II. 56.	<i>I. László</i>
p. 254.	Blondus 198— 200. l.	
p. 254—260.	Turóczi II. 56— 59. Blondus 207 —209. l.	
p. 260—261.	Turóczi II. 63. legenda s. Ladis- lai c. 8—11.	

Liber 5.

p. 262—263.	Turóczi II. 60. Blondus 209. l. Turóczi II. 60.	<i>Kálmán</i>
p. 263—265.	Blondus 209— 214., 219—227. l.	
p. 265—266.	Turóczi II. 60.	
p. 266—270.	Danduli chroni- con lib. IX. c. X. pars 11 és c. XI. pars 15. 16. 19. 21. 24. Turóczi II. 62.	A részletek koholmányok
p. 270—272.	Storia veneziana col. 966. köv.	
p. 272—275.	Turóczi II. 60— 62.	
p. 275.	Aen. Sylvius c. 22—24.	

Liber 6.

p. 275—280.	Turóczi II. 63.	<i>II. István</i>
p. 280—282.	Blondus 232— 239. l.	

P. 282—286.	Turóczi II. 64. Blondus 240. 241. l.	II. Béla
p. 286—289.	Turóczi II. 65.	II. Géza
p. 289—292.	Blondus 242— 244. l. Turóczi II. 66.	
p. 292—294.	Blondus 244— 247. l. Turóczi II. 66.	
p. 294—296.	Blondus 248— 251. l. Danduli chron. lib. IX. c. XIV. p. 18. 19.	III. István
p. 296—297.	Turóczi II. 67— 68. Blondus 251. l.	II. László IV. István

Liber 7.

p. 297—300.	Turóczi II. 69. Blondus 254. 256 —258. 261. 263 —267. l. Danduli chron. lib. X. c. II. p. 20. 21. 22.	
p. 300—305.	Turóczi II. 70. Blondus 267— 272. l. Danduli chron. lib. X. c. III. p. 27. 11. 45. 46. 43.	Imre
p. 305.	Turóczi II. 71.	III. László
p. 305.	Turóczi II. 72.	II. Endre
p. 305—306.	Blondus 276. l. Danduli chron. lib. X. c. IV. p. 28.	
p. 306—307.	Turóczi II. 72.	sok részlet
p. 307—311.	Blondus 276—	koholmány

	280. l. Turóczi II. 72.	sok részlet	koholmány és hamisítás
p. 311—313.	valamely legenda s. Elisabethae		
p. 313.	Turóczi II. 73.		

Liber 8.

p. 314—317.	Turóczi II. 74.	IV. Béla	
p. 317—328.	Rogerii carmen miserabile.		
p. 328—330.	Turóczi II. 74. Aen. Silvius c. 27.		
	Turóczi II. 76.		
p. 330—332.	Turóczi II. 77. Aen. Sylvius c. 27.	V. István	
p. 332—333.	Turóczi II. 78— 81.	IV. László	

Liber 9.

p. 333—335.	Turóczi II. 82.	III. Endre.	
	Turóczi II. 83.	Róbert Károly	
	Blondus 335. l.		
p. 335—337.	Blondus 313. l., tabulae plumbeae,		és koholmá- nyok
p. 337—340.		az anjouinok történetének rövid kivonata	
p. 340—341.	Turóczi II. 83. Vite de duchi di Venèzia col. 593.		
p. 341—342.	Turóczi II. 85— 86.	Venczel	
p. 342—343.	Turóczi II. 87— 88.	Ottó	
p. 343—348.	Turóczi II. 89— 97.	Róbert Károly	

p. 348—349.	Blondus 345. 348. 357. l.
p. 349—352.	Turóczi II. 97— 99.

Liber 10.

p. 353—357.	Küküllő c. 1—7.	<i>I. Lajos</i>
p. 357—359.	Danduli contin. col. 418. Storia venez. col. 1032. Vite col. 611. köv.	
p. 359—362.	Küküllő 8—10. Blondus 364— 365. l.	
p. 362—367.	Küküllő 11—24. Blondus 366. l.	
p. 367—368.	Küküllő 25.	
p. 368—369.	Küküllő 26. Storia venez. col. 1042. köv. Vite col. 639. köv.	
p. 369—371.	Küküllő 27—28. Storia venez. col. 1044. köv. Vite col. 642. köv. Kü- küllő 29—31.	
p. 371—375.	Blondus 371. l. Danduli contin. 432—440. l. Vite col. 674—680.	
p. 375—379.	Küküllő 33—35.	

Decas III.

Liber 1.

p. 379—381.	Blondus 384— 385. l.	
p. 381—392.	Turóczi historia	<i>Mária és</i>

	Caroli parvi c. 1—8.	<i>Kis Károly</i>
p. 392—393.	Blondus 386. 391. l.	
p. 393—396.	Turóczi IV. 1—2.	

Liber 2.

p. 396—409.	Turóczi IV. 3— 11.	<i>Zsigmond</i>
p. 409.	Blondus 392. l.	
p. 409—410.	Turóczi IV. 12.	
p. 410—417.	Aen. Sylvius c. 24—44.	

Liber 3.

p. 417—423.	Aen. Sylvius c. 44—52.	
p. 423—427.	Turóczi IV. 16— 22.	
p. 427—429.	Danduli contin. col. 522. Storia venez. col. 1079— 1084. Vite col. 855—879.	
p. 429—431.	Aen. Sylvius c. 52—53.	
p. 431—432.	Turóczi IV. 24.	
p. 432—434.		panegyricus
p. 434.	Aen. Sylvius c. 54.	Bonfin müve

Liber 4.

p. 435.	Turóczi IV. 25. Aen. Sylvius c. 55.	<i>Albert</i>
p. 435—436.	Turóczi IV. 25.	
p. 436—439.	Aen. Sylvius c. 55.	
p. 439—440.	Turóczi IV. 27. Aen. Sylvius c. 56.	

p. 440.	Turóczi IV. 27. Aen. Sylvius c. 57.		
p. 440—442.	Turóczi IV. 28. Callimachus 47— 55. l.	<i>I. Ulászló</i>	
p. 442—443.	Turóczi IV. 29.		
p. 443—447.	Aen. Sylvius c. 57—58.		
p. 447—448.	Turóczi IV. 30.		
p. 448—449.		Hunyady szár- mazása	koholmány
p. 449—455.	Turóczi IV. 30— 36. Aen. Sylvius c. 58.		

Liber 5.

p. 456—457.	hallomás után		
p. 457—459.	Turóczi IV. 37.		
p. 459—460.	hallomás után		
p. 460—465.	Callimachus 83— 99. l.		
p. 465—471.	Turóczi IV. 38.		
p. 471—475.	Callimachus 99— 106. l.		
p. 475—476.	hallomás után		

Liber 6.

p. 476—477.	hallomás után		
p. 477—489.	Callimachus 109 —142. l.		
p. 489—490.	hallomás után		
p. 491.	Turóczi IV. 43.		

Liber 7.

p. 491—492.	hallomás után		
p. 492—494.	Turóczi IV. 44— 45. Aen. Sylvius c. 58.	<i>V. László és Hunyady Já- nos</i>	

p. 494—500.	Turóczi IV. 46— 47.
p. 500—501.	Turóczi IV. 50.
p. 501—502.	Turóczi IV. 48— 49.
p. 502—510.	Aen. Sylvius 58— 64. Turóczi IV. 53.

Liber 8.

p. 510—511.	ismeretlen kútfő után
p. 511.	Turóczi IV. 52.
p. 511—512.	ismeretlen kútfő után
p. 512—515.	Turóczi IV. 55. Aen. Sylvius c. 65.
p. 515—518.	Turóczi IV. 56— 57.
p. 518—523.	Turóczi IV. 58— 60. Aen. Sylvius c. 66.
p. 523—526.	Turóczi IV. 62. Aen. Sylvius c. 68—71.
p. 528.	Aen. Sylvius c. 71—72.

II.

Bonfin műve első részének azon helyei, melyek hagyományon alapulnak.

P. 429.	Zsigmond velencei hadjárataihoz: »a plerisque Ungaris audivi.«
p. 448.	Rosgonae defectionis causa.
p. 448—449.	Hunyady János származása és rövid életrajza.
p. 459.	Hunyady János eljárása a szebeni győzelem után.
p. 475.	Hunyady török hadjáratához: »a nonnullis Corvini militibus audivimus.«
p. 489—490.	A várnai ütközethez: »a turcis nonnullis audivimus.«
p. 491—492.	Hunyady hadi vállalata Sarnó város és Czillei gróf ellen.
p. 494—500.	A rigómezei csatához és Hunyady fogságához: sok részlet.
p. 512—515.	Hunyady nándorfejevári győzelméhez: egyes részletek.
p. 515—518.	Hunyady János halálához: egyes részletek.
p. 518—523.	V. László történetéhez: egyes részletek.

III.

Bonfin művének azon helyei, melyek okiratokon alapulnak.

P. 228—229.	Fel nem található okiratokra hivatkozik, melyek a Frangepánok birtokára vonatkoznak.
p. 554.	Giskrának Mátyáshoz intézett levelére hivatkozik; a levélnek szövege nincsen kiadva.
p. 559.	Az 1463. évi szerződés Fridrik és Mátyás között, megvan: Teleki, Hunyadiak kora 11. köt. 63. l.
p. 562.	Vitéz kitüntetése, ennek alapja az 1464. évi junius 7-én kelt királyi levél: Katona historia critica 14. köt. 682. l.
p. 573.	Mátyás levele Victorinhoz: Teleki, 11. köt. 177. laptól kezdve.
p. 600.	A békeszerződés Kázmér és Mátyás között: Dlugos XIII. 534. (Horváth M. idézete szerint.)
p. 623—624.	A velencei doge levele Mátyáshoz, ennek válasza: szövegök nincsen kiadva.
p. 649—652.	Az 1486. évi országgyűlésen hozott törvények: Mathiae regis decretum majus. (Corpus juris.)
p. 688—689.	A II. Ulászló elé terjesztett koronázási feltetelek: confirmatio jurium etc. regni ac conditiones suscepti regiminis Uladis-lai regis. (Corpus juris.)

BUDAPESTEN
KÖNYVKÖZÖS
HÖKAI
KÖNYV-
KÖZVET
KÖNYV-
KÖZVET

